

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1875-1876.

Verlag der bijeenkomst van den 29^{en} December 1875.

De VOORZITTER, de heer Knoop, opent de vergadering en deelt mede, dat is ingezonden een boekgeschenk van dr. Gori, getiteld: „*De militaire chirurgie en de geneeskundige dienst te velde*”. Den heer Gori zal voor die toezending dank worden betuigd.

De VOORZITTER verwelkomt daarna het nieuw gekozen bestuurslid, den schout-bij-nacht de Casembroot, en drukt den wensch uit, dat de Vereeniging lang zijn werkzamen steun in de leiding dezer vergadering zal mogen ondervinden.

Aan de orde is de behandeling van het onderwerp: *Over de codificatie van het oorlogsrecht en het ontwerp der Brusselsche Conferentie in 1874.*

De heer ROBIDÉ VAN DER AA zegt:

Mijne Heeren!

De Keizer aller Russen, wiens verlicht initiatief in zijn eigen rijk zooveel gewichtige hervormingen tot stand bracht, richtte in het voorjaar van 1874 de uitnoodiging tot alle mogendheden van Europa, ja ook tot het Mohammedaansche Turkije, vertegenwoordigers te zenden naar Brussel, de hoofdstad van het eeuwig onzijdige België, om daàr te overwegen, of het mogelijk ware,

1875/76.

eene internationale regeling tot stand te brengen van de oorlogsgebruiken, die de volkeren jegens elkander in acht moeten nemen.

Al mocht de toekomst ook leeren, dat deze stap van Keizer Alexander II tot geen rechtstreeksch practisch resultaat leidt, het pogen reeds was schoon en in elk opzicht den edelen Vorst waardig, onder wiens energiek bestuur duizenden Russische lijfeigenen hunne aangeboren menschenrechten herkregen. Het oogenblik daarvoor scheen juist gekozen, nadat de laatste oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland had aangetoond, hoe wensche-lijk het ware, dat er eene internationale overeenkomst tot stand kwam, waarin de wederzijdsche rechten en plichten der oorlogvoerende partijen duidelijk werden omschreven. Zoo het nog noodig ware het bestaan dezer behoefte nader te bewijzen, beroep ik mij op de volgende verklaring van den beroemden Bluntschli, in den tweeden druk van zijn bekend werk: *Das moderne Völkerrecht*.

„Die Mängel und die Schwäche des Völkerrechts sind in diesem Kriege in erschreckenden Masse offenbar geworden; oft hat sich sogar bei Offizieren *beider Armeen* und selbst in hohen Kreisen und bei hochgebildeten Männern eine grauenhafte Unkenntniss des Völkerrechts gezeigt. Es sind viele Missgriffe gemacht worden, die sich nicht aus bösen Willen, auch nicht aus der Rechtsverwinnenden Macht des Hasses oder dem aufflammenden Zorne allein erklären lassen, sondern sicher unterblieben wären, wenn die Kenntniss des Völkerrechts allgemeiner verbreitet wäre.“ Deze verklaring is te merkwaardiger, omdat uit hare algemeenheid ten duidlijkste blijkt, dat de onkunde, waarover Bluntschli zich beklagt, niet alleen bestond bij de Franschen, maar evenzeer bij zijn eigen landgenooten aanwezig was. In die onkunde is te voorzien, zooals ook Bluntschli wil, door beter onderricht in het oorlogsrecht op de krijgsscholen. Van mijne zijde voeg ik er ook de universiteiten bij, want niet alleen krijgslieden, ook staatslieden en diplomaten moeten het oorlogsrecht kennen; ja, waar men in den laatsten oorlog herhaaldelijk heeft kunnen opmerken, dat zelfs in neutrale landen iedereen, om zoo te zeggen, mede politiseert en strategieert, mag, om al te scheeve oordeelvellingen te voorkomen, ook bij het groote beschaafde publiek ecnige kennis der eerste beginselen van het volkenrecht niet ontbreken.

De in den Duitsch-Franschen oorlog zoozeer in het oog springende leemte ontsproot evenwel niet alleen uit onkunde der bepalingen van het oorlogsrecht, maar was voor een groot deel te wijten aan den aard van dat recht zelf. Sedert toch onze vermaarde landgenoot Huig de Groot op een en twintigjarigen leeftijd uit al de schrijvers der klassieke oudheid, der middeneeuwsche scholastiek en der latere renaissance de verschillende oorlogsgewoonten en kriegsregelen bijeenverzamelde en tot een groot rechtssysteem vereenigde en dus voor het eerst het oorlogsrecht eene plaats in de algemeene rechtswetenschap aanwees, sedert dien tijd hebben vele geleerden en denkers der verschillende Europeesche natiën en onder onze stamgenooten over den Oceaan belangrijke werken over oorlogsrecht geschreven. Door die vereende pogingen heeft dat recht zich zeer ontwikkeld, zich hoe langer hoe meer van zijne aangeboren ruwheid en barbaarschheid ontdaan, ja is, om het zoo uit te drukken, beschaafder en menschelijker geworden. Hoe groot gezag ook aan al die schrijvers wordt toegekend, verbindende wettelijke kracht bezitten hunne voorschriften niet. Toch zal in onze dagen geen slechts eenigszins beschaafde staat durven verklaren, dat hij zich buiten het oorlogsrecht stelt en de bepalingen daarvan in den wind slaat. Daar nu kriegsbevelhebbers op het oorlogstooneel geen gelegenheid hebben, zorgvuldig te wikkelen en te wegen, hoe men volgens de rechtsbeginselen in een gegeven geval moet handelen, daar de aanvoerders der tegen elkander overstaande legers veellicht ieder eene andere rechtsautoriteit raadplegen, daarom ware het zoo wenschelijk, dat de algemeen aangenomene beginselen van oorlogsrecht in duidelijk geformuleerde bepalingen wettelijke kracht verkregen. Dit kan alleen geschieden door internationale verdragen, omdat een oorlog steeds gevoerd wordt, of tusschen onafbankelijke staten, of bij burgeroorlogen tusschen staatspartijen, waarvan de in opstand gekomen partij juist door dit verzet toont, dat zij het wetgevend gezag van den ouden staat niet meer erkent.

Eene overeenkomst tusschen twee staten omtrent bepalingen van oorlogsrecht kwam, voor zoover ik heb kunnen nagaan, het eerst tot stand bij den Vrede van Utrecht in 1713, toen onze Nederlandsche republiek en Frankrijk zich verbonden, dat bij het ontstaan

van oorlog aan de onderdanen van den eenen staat, die zich op het grondgebied van den anderen bevonden, een geschikte termijn zou worden gegeven, om met hunne personen en goederen te verhuizen. Hetzelfde werd bepaald bij het verdrag van 1785 tusschen Pruisen en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waarin men tevens overeenkwam, dat de wederzijdsche krijgsgevangenen op menschelijker wijze zouden worden behandeld, dan tot dusver gebruikelijk was.

Dit verdrag is vooral merkwaardig als bewijs, hoever vooruit men zulk eene regeling kan nemen. Weldra toch zal de republiek der Vereenigde Staten haar eerste eeuwfeest vieren, en sedert hare vestiging heeft nog nimmer de kans van oorlog met Duitschland bestaan en men mag zelfs vermoeden, dat die zich ook in de eerste tijden niet zal voordoen.

De twee vermelde verdragen verbonden alleen de beide staten, waartusschen zij gesloten werden. Om aan het oorlogsrecht eene meer algemeen aangenomen rechtskracht te verzekeren, is het noodig, dat er, zoo al niet door alle, dan toch door de meerderheid der beschaafde staten eene overeenkomst dienaangaande wordt aangegaan. Eene eerste poging werd hiertoe beproefd bij het Congres van Parijs in 1856, waarmede de Krimoorlog werd besloten. Toen werden vier belangrijke bepalingen omtrent het zeerecht vastgesteld:

Ten eerste: de afschaffing der kaapvaart;

Ten tweede: de niet-erkenning eener fictieve blokkade op het papier.

Ten derde: de aanneming van het zoo lang door Engeland bestreden beginsel, dat de neutrale vlag de lading dekt, behalve oorlogscontrabande.

Ten vierde: de verzekering, dat neutraal goed, zelfs op een vijandelijk schip, niet prijs verklaard mag worden, zoolang het geen oorlogscontrabande is.

Alle staten van Europa zijn tot deze verklaring toegetreden, behalve Spanje en Turkije, voorts de belangrijkste staten van Zuid-Amerika. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika weigerden echter hunne adhaesie te schenken aan de afschaffing der kaapvaart, tenzij algemeen het beginsel werd aangenomen, dat

vijandelijk particulier eigendom ter zee even als te land, zou worden geëerbiedigd. Daar Engeland nog steeds dit buitrecht ter zee niet wil laten varen, werd die voorwaarde niet vervuld, en van daar, dat Noord-Amerika zich niet aan de Parijzer Verklaring kon aansluiten.

Eene andere algemeene bepaling omtrent het oorlogsrecht werd vastgesteld bij de bekende Conventie van Genève van 1864 omtrent de verpleging van zieke en gewonde militairen in oorlogstijd, waartoe al de Europeesche mogendheden en de Vereenigde Staten zijn toegetreden.

Eindelijk heeft men nog de internationale verklaring, in 1868 te St.-Petersburg opgemaakt, waarbij het gebruik maken van ontplofbare geweerkogels is verboden. Ook deze overeenkomst dankt men aan het initiatief van Keizer Alexander, terwijl Pruisens voorstel, om nog andere gruwelijke verwoestingsmiddelen te verbieden, wederom afstuitte op den weerzin van Engeland, dat, in het besef zijner zwakke legerorganisatie, zich niet bij voorbaat berooven wilde van het nut, dat nieuwe uitvindingen misschien konden verschaffen.

Met het oog op de hier opgesomde antecedenten, en nadat het in den Fransch-Duitschen oorlog zoo duidelijk gebleken was, hoe groote onzekerheid er nog omtrent vele punten van oorlogsrecht bestond, moet men het toejuichen, dat Rusland eene poging waagde tot het meer algemeen aannemen van voor allen verbindende regelen van oorlogsrecht.

Ten einde de mogelijkheid te openen, te verkrijgen, wat te verkrijgen was, en niet, door terstond te veel te eischen, alles in de waagschaal te stellen, werd het zeerecht van de ontworpen internationale regeling uitgesloten. Men vreesde toch, en naar vroegere ervaring met het volste recht, dat Engeland tot wijziging van het buitrecht ter zee geen stap verder zou gaan dan de Verklaring van Parijs. Door die beperking vond de uitnoodiging van Ruslands keizer bij alle mogendheden een welwillend gehoor.

Zoo kwamen in den zomer van 1874 een dertigtal afgevaardigden van al de Europeesche staten — zoowel krijgsvorsten als diplomaten — te Brussel bijeen. Iedere

staat zond, naar verkiezing, een onbepaald getal afgevaardigden, daar er niet gestemd werd. Pruisen werd door vijf afgevaardigden vertegenwoordigd, waaronder de uit de laatste oorlogen bekende generaal von Voigts-Rhetz en de beroemde hoogleeraar Bluntschli. De meeste andere staten zonden twee of drie vertegenwoordigers; het machtige Groot-Brittanje daarentegen liet, even als het kleine Griekenland, Zweden en Noorwegen, zich slechts door één persoon vertegenwoordigen en toonde reeds daardoor, dat het ook in deze aangelegenheid zijn insulair isolement zou handhaven. De zittingen der Brusselsche Conferentie waren, zooals met diplomatieke onderhandelingen in den regel gebruikelijk en wenschelijk is, niet publiek. Na het sluiten der conferentie zijn de protocollen der zittingen openbaar gemaakt. Daaruit is gebleken, dat het ontwerp van Rusland gewichtige wijzigingen heeft ondergaan.

Een der belangrijkste wijzigingen ligt hierin, dat, terwijl het avant-projet hoofdzakelijk regelde, welke *rechten* het vijandelijk leger op het grondgebied van den anderen staat mag uitoefenen, het definitief ontwerp, zooals het door de conferentie is vastgesteld, zich bepaalt tot het omschrijven der *plichten*, die het vijandelijk leger in het bezette land in acht moet nemen. Dit resultaat is vooral te danken aan de vereende pogingen van de vertegenwoordigers der kleinere staten, waaronder zich zeer onderscheidde de Zweedsche overste Staaff en de Zwitsersche kolonel Hammer, terwijl met veel lof moet gewaagd worden van den Belgischen afgevaardigde Baron Lambermont, secretaris-generaal bij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken en niet het minst van onzen kundigen diplomaat van Lansberge, die thans zetelt op den troon van Insulinde. Terwijl nagenoeg al de vertegenwoordigers der verschillende staten aan de conferentie een werkzaam aandeel namen, de Turksche atgevaardigde zelfs zorgde, dat de aan kerken en kerkelijke goederen toegekende onschendbaarheid ook tot synagogen en moskeeën werd uitgebreid, treft ons ook hier weer de onthouding van Englands representant. Bedriegt mijn geheugen mij niet, dan maakte hij in al de zittingen slechts deze opmerking, dat de Engelsche taal voor de drie begrippen: bestand, wapenstilstand en wapenschorsing (*trêve*, *armistice*, en *suspension d'armes*) alleen het woord *armistice* bezit. Ten slotte

werd het hem zelfs door zijne regeering kwalijk genomen, dat hij het slotprotocol had geteekend.

De taak der Brusselsche Conferentie was niet, terstond een tractaat vast te stellen. Men verlangde alleen een weloverwogen ontwerp, dat aan al de regeeringen zou worden onderworpen, met de vraag, of zij nadere wijzigingen hadden voor te stellen. Om die onderling behoorlijk te overwegen, wilde Keizer Alexander in den loop van dit jaar eene nieuwe conferentie te St. Petersburg bijeenroepen. Tot dusver heeft die internationale samenkomst nog geen plaats gehad, naar het schijnt vooral daarom, omdat Engeland zich hoe langer hoe meer ongezind toonde, aan deze aangelegenheid deel te nemen. Toch heeft de Russische regeering, ben ik wel onderricht, het plan nog niet opgegeven, eene internationale overeenkomst omtrent het oorlogsrecht tot stand te brengen.

Met het oog nu op de conferentie, die nog kan gehouden worden, maar ook, al gebeurt dit niet, omdat het ontwerp der Brusselsche Conferentie, de vrucht der gezamenlijke overweging van vertegenwoordigers van al de Europeesche staten, wanneer onverhoopt in Europa weder een oorlog uitbarst, een staatsstuk is van groot gezag, waarop men zich bij den ongeregelde staat van het oorlogsrecht eerder dan op eenige andere autoriteit zal beroepen, is het wenschelijk, dat van verschillende zijden de aandacht op de bepalingen van dit ontwerp worde gevestigd.

Reeds is dit op verschillende wijze geschied; niet alleen in het buitenland, maar ook bij ons is aan het werk der Brusselsche Conferentie velerlei beoordeeling ten deel gevallen, beoordeeling niet alleen, maar ook hevige bestrijding. Ja, zelfs vóór men nog goed met de protocollen der conferentie bekend kon zijn, kwam er verzet. In de eerste plaats van die utopische vredesapostelen, die zich in hun afschuw van den oorlog, zelfs afkeerig betoonden, dat regelen worden vastgesteld, opdat, in geval van oorlog, deze gevoerd wordt met de minst mogelijke barbaarschheid en met de minst mogelijke ingrijping in den gewonen toestand van vrede.

Er bestond ook nog een andere reden van verzet. Het samenroepen der conferentie was wel uitgegaan van Keizer Alexander

maar bij de bekende *entente cordiale* tusschen dezen vorst en zijn oom te Berlijn, bij de groote vriendschap tusschen de twee kanseliers dezer machtige veroveringslustige rijken, vreesden velen, dat het avant-projet eigenlijk het werk was van Pruisen en dat het eenig doel der conferentie was, te verkrijgen, wat vooral de Fransche pers noemde een internationale *Code d'invasion*. Alle Borussophoben trokken tegen het ontwerp der conferentie te velde en gaven hoog op van het nadeel, dat voor de kleine staten uit de beperking van hun recht zou voortspuiten. In dit koor stond de van nature meer oorlogszuchtige dan vredelievende professor Vrede natuurlijk vooraan, die zelfs beweerde, dat de bepalingen der conferentie de wettelijke rechten der ingezetenen wijzigden, zoodat onze regeering alleen met goedkeuring der volksvertegenwoordiging tot zulk een verdrag kon toetreden.

Allengs hebben zich echter ook bij ons te lande stemmen van bezadigder aard doen hooren. Ik wijs hier in de eerste plaats op de voorzeker aan de meesten uwer bekende brochure van den kundigen directeur onzer krijgsschool, majoor den Beer Poortugael, die bij het bespreken dezer aangelegenheid voor een uitnemend deskundige mag gelden, wegens zijn uitmuntend handboek over het oorlogsrecht. Toen ik onder het overdenken van het nu door mij behandeld onderwerp dit werk met vernieuwde aandacht doorlas, kwam onwillekeurig de gedachte bij mij op, hoezeer de schrijver door dien arbeid de taak vervuld had, die men reeds lang van onze hoogleraren in de rechten had mogen verwachten. Waar nu bij de laatste viering van het derde eeuwfeest van Leidens Hoogeschool het doctorschap *honoris causa* aan velen met kwistige hand werd toegekend en ons leger, dat zoo vele geleerden in zijne gelederen telt, geheel vergeten is, had die onderscheiding, mijns inziens, ook te beurt moeten vallen aan onzen verdienstelijken den Beer Poortugael. Even als deze in zijne brochure de algemeene strekking van het Brusselsche ontwerp verdedigde, deed zulks de kapitein der genie Rooseboom, leeraar aan de stafschoon, in ons democratisch-socialistisch tijdschrift *de Vragen des tijds*.

Opmerking verdient nog, dat hier ter stede in den nazomer twee internationale vereenigingen van bezadigde vredevoorstaa-

ders te zamen kwamen: het Instituut voor Internationaal Recht en de Associatie tot Hervorming en Codificatie van het Volkenrecht, en dat in beide de arbeid der Brusselsche Conferentie over het algemeen zeer gunstig beoordeeld werd. Het eerste genootschap, een kleine uitgelezen kring van geleerde mannen, waarvan alhier o. a. aanwezig waren in het volkenrecht zoo ervaren personen als Bluntschli, Martens, de Amerikaan Duidley Field, de Belg Rolin Jaquemijns en den Beer Poortugael, nam over de internationale regeling van het oorlogsrecht elf conclusies aan, waarbij het tot stand komen van het Brusselsch ontwerp reeds als een groote stap van vooruitgang werd aangemerkt, en tevens voor de nader tusschen de mogendheden te verwachten overwegingen verschillende uitbreidingen op dit ontwerp werden aanbevolen.

In de andere vereeniging, die meer voor het groote publiek werkt, werd de behandeling van dit onderwerp ingeleid door onzen staatsraad Bachiene. Evenals reeds in den boezem van het Instituut de aanwezige Engelsche leden hunne reserves tegen de aangenomen conclusies hadden geformuleerd, kwam van die zijde verzet, in de zooveel talrijker Associatie, zoodat deze vereeniging op dit punt tot geen bepaald besluit kwam. Hoewel de officiële verslagen der beide genootschappen nog niet ter mijner kennis kwamen, kan men toch uit de brieven in het Londensche dagblad *The Hour* van Sir Travers Twiss, een der voornaamste bestrijders der Brusselsche Conferentie, eenigszins opmaken, waar hem eigenlijk de schoen wrong. Terwijl in den laatsten tijd hoe langer hoe meer het beginsel veld won, dat bij oorlogstoestand alleen de oorlogvoerende partijen en hunne krijgsmacht vijanden zijn, op grond van welk beginsel vreedzame ingezetenen niet als vijanden mogen beschouwd, particulier eigendom niet prijs verklaard mag worden, plaatste Sir Travers Twiss zich op het verouderd begrip, dat bij een oorlog tusschen twee staten al de onderdanen elkan- ders vijanden zijn. Hij zag in het tot stand komen van het Brusselsche ontwerp slechts nut voor die landen, die groote legers onder de wapenen brengen, en verwachtte voor de ver- menschelijking van het oorlogsrecht meer heil van den gestadigen voortgang der beschaving, dan van eene internationale codificatie.

Hoeveel er ook reeds, zoo hier als in het buitenland, over de

Brusselsche Conferentie geschreven en gesproken is, het onderwerp is verre van uitgeput en in ieder geval gewichtig genoeg, om ook in deze Vereeniging opzettelijk behandeld te worden. Waar uw vertrouwen mij als burger eene plaats in het Bestuur van dit krijgskundig genootschap aanwees, achtte ik mij min of meer verplicht, hier ook eene spreekbeurt te houden, en koos daarvoor dit onderwerp. Evenwel niet zonder aarzeling, want ontveinzen kan ik mij niet, dat ik, die niet tot den eervollen krijgsmanstand behoor, evenmin een juridische opleiding genoot, en dus in geen enkel opzicht tot de Edel Gestrenge Heeren kan gerekend worden. Regeling van oorlogsrecht, het verminderen zoo mogelijk der groote rampen, die de oorlog steeds met zich voert, is echter een zaak, niet uitsluitend van militairen en juridieken, maar ook van historischen aard. Daar staatsrecht en geschiedenis sedert jaren tot het gebied mijner studiën behooren, deed dit mijne aarzeling wijken; meer nog de in dezen kring verkregen ervaring, dat ieder spreker hier op een welwillend gehoor kan rekenen; eindelijk de overtuiging, dat, waar mijne zwakke krachten in de behandeling van dit onderwerp te kort schieten, die leemte kan aangevuld worden in de discussie, die straks of later zal volgen.

Wanneer ik nu uwe goedgunstige aandacht inroep voor een nader onderzoek van de algemeene strekking en de voornaamste bepalingen van het Brusselsche ontwerp, moet ik bij den aanvang deze algemeene opmerking maken. Stellen de voornaamste Europeesche mogendheden, door de aanneming van dit of een ander ontwerp, eene internationale regeling van het oorlogsrecht vast, dan kan het, ook al mocht Groot-Brittanje als eilandstaat zijn eigenaardig isolement handhaven, nimmer in het belang zijn der kleinere staten, zooals Nederland en België, zich eveneens aan zulk eene regeling te onttrekken. Integendeel heeft de openbaarmaking der Brusselsche protocollen ten duidelijkste bewezen, welken nuttigen invloed de deelneming van de afgevaardigden der kleinere staten op den inhoud van het definitief ontwerp uitoe-

fende. Bij het nader onderzoek daarvan staan, mijns inziens, deze twee vraagpunten op den voorgrond:

Ten eerste: Is het wenschelijk, dat het oorlogsrecht gecodificeerd worde?

Ten tweede: Voldoet het ontwerp der Brusselsche conferentie aan dien wensch? Kan het beschouwd worden als een goede grondslag, waaroop later met voldoende verwachtingen kan worden voortgebouwd?

Alvorens deze beide punten te bespreken, acht ik het echter ter voorkoming van misverstand noodig, eenige principiële beschouwingen in het midden te brengen omtrent *oorlog* en *oorlogsrecht* in het algemeen. Waar nagenoeg algemeen de oorlog beschouwd wordt als een noodzakelijk kwaad alleen onoverkomelijk, omdat het menschdom nu eenmaal zoo verdorven is; waar fanatieke vredesapostelen zelfs van eene geheele afschaffing des oorlogs droomen en op dien grond het oorlogsrecht als regeling van het kwade ten eenenmale verwerpen, is het waarlijk niet overbodig, ernstig te onderzoeken, of er niet steeds gevallen blijven zullen, waarin een oorlog noodig en nuttig is, of het in ieder geval, al beschouwt men den oorlog als een noodzakelijk kwaad, niet wenschelijk is, de daaraan verbonden gruwelen zoo veel mogelijk te beperken.

Ik stel ook als mijne overtuiging op den voorgrond, dat eene vreedzame ontwikkeling der volken de regel is en moet zijn. Maar ik richt toch tot de ultra-vrede-vrienden deze vraag: Zoudt gij het een vooruitgang van het menschdom noemen, als er niet waren verschillende staten en volkeren? Zoudt gij het voor de toeneming der beschaving beter achten, wanneer zij allen ondergeschikt waren aan ééne wereldmonarchie, of, wilt gij liever, aan eene wereldrepubliek?

Ik kan, wat mij betreft, die vraag niet bevestigend beantwoorden. Evenals ik toch in het dieren- en plantenrijk eene overgrootte verscheidenheid van soorten en geslachten opmerk en op het voetspoor van de grootste denkers onzer eeuw, een Darwin en een Häckel, heb leeren begrijpen, hoe de eene dier- en plantsoort zich allengs uit de andere ontwikkelt, terwijl in den nimmer rustenden strijd des levens de zwakke en minder volkomen soorten wegwijnen en uitsterven, om door krachtiger, hooger ontwikkelde rassen vervangen te worden, zie ik, dat het menschdom

uit een groot aantal rassen en volken bestaat, terwijl de ervaring, zoo van vroegere tijden als van die, welke wij nu beleven, ons leert, niet alleen, dat krachtige en hoog ontwikkelde volken de minder beschaafde aan zich onderwerpen, maar ook, dat er menschenrassen zijn van zoo geringe levensvatbaarheid, dat zij zonder gewelddadigen strijd, zooals b. v. de Roodhuiden in Noord-Amerika en de eilandbewoners van den Grooten Oceaan, als ware het voor den adem van den blanken man wegsmelten. Uit die verscheidenheid van rassen en volken ontsproot wederom een groot getal van verschillende staten; staatsvorming is toch in socialen zin het hoogste, waarnaar ieder levenskrachtig en voor ontwikkeling vatbaar volk streeft. De geschiedenis leert ten duidelijkste, dat de menschelijke geest zijne grootste triomfen behaalde door den onderlingen naijver en de vreedzame mededinging tusschen al die uiteenloopende volksbeschavingen. Bestond er in stede daarvan op de geheele wereld slechts één staat, of gehoorzaamde het beschaafde deel der wereld, zooals in de dagen van het Romeinsche Keizerrijk, in de bloeiperiode van het Khalifaat, of op kleinere schaal tijdens Napoleons overmacht, geheel of grooten deels aan ééne reusachtige monarchie, doodsche eenvormigheid zou, evenals in het onmetelijke Chineesche rijk, weldra een door rijkdom van vormen krachtig ontwikkelend leven vervangen. Geloof men dus met mij, dat het ware belang des menschedoms op verscheidenheid van staten berust, dan leert ons ook de geschiedenis, dat die staten even als individuen geboren worden, uit een kleine kern in omvang toenemen, in verval geraken en te gronde gaan, maar tevens, dat die hoofdmomenten in het leven der staten, in den regel met oorlog gepaard gaan, zooals Bluntschli het krachtig uitdrukt: „Die Neugestaltung des Statslebens geht nun einmal nach dem Zeugnis der Geschichte meistens unter Donner und Blitz im Gewittersturm vor sich.”

Ook onze Nederlandsche staat, men vergete het niet, is uit oorlog geboren; door een krijg van tachtig jaren heeft ons land zich aan de Spaansche opperheerschappij ontworsteld en zijn tegenwoordigen omvang verkregen, terwijl het zich daarna, door herhaalde oorlogen, zoo ter zee met het zooveel grootere Engeland, als te land met het oppermachtige Frankrijk, eene plaats

onder de groote mogendheden van ons werelddeel veroverde. Vergelijkt nu, Mijne Heeren, den toestand der beschaving ten onzent in de zeventiende eeuw, toen wij telkens oorlog voerden en Nederland niet alleen beroemd was door de oorlogstactiek van Prins Maurits en de heldendaden der Trompen en de Ruiters, maar nog meer door zijne staatslieden, geleerden in elk vak van wetenschap, dichters en kunstenaars, die zich zonder schroom met hunne vakgenooten in geheel Europa konden meten; vergelijkt, bid ik u, dien toestand van hoogen bloei en ontwikkeling in elken tak van kunst en wetenschap, met de achttiende eeuw, toen wij, zooveel mogelijk, elken oorlog ontweken, maar ook in ieder ander opzicht zoozeer waren achteruitgegaan, dat geheel Nederland, in vadsige rust op zijne geldzakken neergezonken, in een voortdurenden staat van dommeling en sluimering scheen te verkeeren, en gij zult met mij moeten erkennen, dat oorlog tot de krachtige ontwikkeling eens volks in de kunsten en bedrijven des vredes bijdraagt. Thans zal Nederland, door de zoo geheel veranderde machtsverhouding tusschen de Europeesche staten, in ons werelddeel geen oorlog voeren, dan een zuiveren verdedigingskrijg, maar in den Indischen Archipel zijn wij, als koloniale mogendheid, nog steeds in tallooze oorlogen gewikkeld, die meest tot uitbreiding van grondgebied leiden. Juist omdat ik mij in mijne studiën veelal met koloniaal staatsrecht en de geschiedenis der overzeesche bezittingen bezig houd, en daardoor ten volle besef, hoezeer Nederland naast Groot-Brittanje en Rusland onder de staten van Europa tot de grootste veroveraars behoort, durf ik de tegenwoordig dikwerf gehoorde bewering, dat wij Nederlanders van oorlogvoeren en krijgsmiddelen afkeerig zijn, in strijd verklaren met onze geheele volkshistorie, ja met den werkelijken aard van ons nationaal karakter.

Veroorloof mij omtrent dit punt nog in eene korte uitweiding te treden. In den aanvang mijner rede herinnerde ik eraan, dat onze landgenoot Huig de Groot op een en twintigjarigen leeftijd het oorlogsrecht tot wetenschap verhief. Dit kon onjuist schijnen, want de Groots hoofdwerk op dit gebied, het beroemde Recht van oorlog en vrede (*De jure belli et pacis*), verscheen eerst in

1625, toen de Groot reeds meer dan veertig jaren telde. Eerst sinds korten tijd kent de geleerde wereld een tot dusver onuitgegeven werk van de Groot, handelende over het buitrecht (*De jure praedae*), welke arbeid zijner prille jeugd in hoofdtrekken reeds de Groots later zoo vermaard stelsel van volkenrecht bevat. Op de aanleiding, waaraan dit merkwaardig geschrift zijn oorsprong dankt, moet ik eenigszins nader uwe aandacht vestigen en volg daarbij de doorwrochte onderzoekingen, die een zoo uitnemend geschiedkundige als Prof. R. Fruin daarover in *de Gids* van 1868 (D. IV) heeft medegedeeld.

Toen onze vaderen hunne eerste zeetochten naar Oost-Indië ondernamen, was het drijven van vreedzamen handel aanvankelijk hun eenig doel. In die dagen moesten koopvaardijochepen op zulke verre reizen naar vreemde en onbekende landen behoorlijk gewapend zijn, om zich tegen zeeroovers of de woeste inlanders te verdedigen. Weldra bleek het, hoezeer de Portugeezen door allerlei list en lagen de Nederlanders uit de zooveel voordeel opleverende Indische vaart poogden te weeren. Toen men nu verschillende malen het geweld der Portugeezen met de wapens had moeten keeren, begon men, zooals het in den oorlog steeds gaat, ook van onze zijde aanvallerwijze te werk te gaan en op de rijk geladen Portugeesche kraken jacht te maken. Van geen dier prijzen is zooveel ophef gemaakt, als van de kraak *St. Catharina*, die de koene Heemskerck in den aanvang van 1603 in Straat Malakka vermeersterde. De lading, meest Chineesche zijde, was buitengemeen kostbaar; zij bracht bij openbaren verkoop in werkelijkheid de voor dien tijd enorme som van drie en dertig ton op, maar reeds lang, voordat die buit veilig hier te lande was binnengebracht, had de duizendtongige faam blijkens Hollandsche en Hoogduitsche vlugschriften de waarde daarvan op meer dan het tienvoud geschat. Over de verdeeling van dien buit is niet alleen langdurig geprocedeerd, maar bovendien ontstonden bij sommige onzer landgenooten gemoedsbezwaren, of dit buithalen wel geoorloofd was. Althans vele Mennisten en Libertijnen, de voorloopers der latere Remonstranten, wier godsdienstige overtuiging het oorlogvoeren verbood, verkochten deswegens hunne aandeelen in de Oost-Indische

Compagnie en poogden zelfs, wat uit een vaderlandslievend oogpunt stellig afkeurenswaard was, in Frankrijk eene nieuwe Compagnie op te richten, die alleen vreedzamen handel zou drijven. In dien stand van zaken droeg de Compagnie haar advocaat de Groot de taak op, het buitmaken te verdedigen. Met ijver toog de jeugdige geleerde aan het werk, maar inmiddels bleek het weldra, dat de stichting der Fransche Compagnie geen voortgang zou hebben. Nadat dit gevaar geweken was, vond men het beter, de Groots pleidooi niet uit te geven. Eerst twintig jaar later putte de Groot in zijne ballingschap daaruit de bouwstoffen voor zijn groote werk over het oorlogsrecht. De oorsprong van dit laatste boek, dat gedurende vele jaren de vraagbaak van vorsten en volken was, is inderdaad zeer opmerkenswaard. Het werk, dat het eerst het oorlogsrecht tot den rang van wetenschap verhief en daardoor meer dan eenig ander de rampen van den oorlog heeft geregeld en beperkt, is eigenlijk zijn ontstaan verschuldigd aan een pleidooi voor het buitrecht, thans te land algemeen afgekeurd en ook ter zee hoe langer hoe meer voor ongeoorloofd beschouwd. Zoo ziet men ook hier, dat in deze wereld het goed dikwijls uit het kwade voortspruit.

Om terug te keeren tot mijn betoog, dat er gevallen zijn, waarin het nut des oorlogs niet ontkend kan worden, durf ik na het zoo even medegedeelde tot de vredesapostelen bij ons te lande de vraag richten, of zij met het oog op de geschiedenis der twee laatste eeuwen zouden wenschen, dat gevolg ware gegeven aan de gemoedsbezwaren dier Mennisten en Libertijnen in de eerste dagen van het bestaan der Oost-Indische Compagnie, en dat het groote rijk, dat wij onze Oost-Indische bezittingen noemen, niet ware gesticht? Ongetwijfeld heeft onze natie in den Indischen Archipel vele onverantwoordelijke daden op haar geweten, maar tevens is het onbetwistbaar, dat het dáár gestichte rijk meer tot het welzijn der inboorlingen heeft gestrekt, dan wanneer zij waren gebleven onder het willekeurig gezag hunner inlandsche vorsten. Ik heb dit in het midden moeten brengen, om aan te toonen, dat er in de ontwikkeling van volken en staten momenten zijn, waar een oorlog niet slechts is een nood-

zakelijk kwaad, maar zelfs eene nuttige en noodzakelijke zaak.

Toch moet men wenschen, dat de oorlog steeds zeldzamer worde, en daarom is het een juist beginsel, wat uitgedrukt is in de instructie van Keizer Alexander aan zijn vertegenwoordiger op de Brusselsche Conferentie, haar voorzitter Baron Jomini: „*het eenig legitiem doel van den oorlog is, zoo spoedig mogelijk te geraken tot een hechten en duurzamen vrede.*” De oorlog zij en blijve eene uitzondering op den gewonen toestand van vrede en vriendschap tusschen de verschillende volken. Geloof men met mij volgens het stelsel van de Groot, dat *Oorlog is eene rechtsvordering met wapengeweld in een twistgeding tusschen staten, voor welks beslissing geen rechtbank is aangewezen*, dan moet men wel bedenken, dat het een rechtsmiddel is van zeer bijzonderen aard, hetgeen niet slechts alleen toegepast mag worden in den alleruitersten nood, wanneer alle andere pogingen tot beslechting van het bestaande geschil faalden, maar tevens alleen aangewend mag worden tot oplossing van geschilpunten van zoodanig overwegend belang, dat het leven en de toekomst van den staat in gevaar zou zijn, als het twistgeding onopgelost bleef. De oorlog brengt uit zijnen aard zulke ontzettende rampen niet alleen over de oorlogvoerende partijen, maar zelfs over de naburige onzijdige staten; het verlies van menschenlevens wordt hoe langer hoe grooter; de oorlogskosten zijn vooral in onze dagen zoo enorm gestegen, dat het alleen uit een zuiver materieel oogpunt afkeurenswaard is, oorlog te voeren om een nietig en onbeduidend geschil. De staat, die om zulke redenen den oorlog verklaart, handelt even dwaas en roekeloos als de burger, die een kostbaar proces instelt en in alle instantiën doorzet tot invordering eener geringe schuld of tot herstel eener weinig beteekenende belediging. Een oorlog is dus alleen gewettigd als uiterste middel, om te geraken uit een onhoudbaren toestand en een beteren vrede te verkrijgen. Dit einddoel van den oorlog mag nimmer uit het oog verloren worden. Daarom moet de oorlog krachtig gevoerd worden, opdat het vreedzame volkerenverkeer des te spoediger hersteld worde. Maar tevens moet gedurende den oorlog iedere inbreuk op den gewonen vredestoestand vermeden worden, die niet rechtstreeks

voor het doel des oorlogs vereischt wordt. Elke krijgsbeweging, waarvan men vooruit berekenen kan, dat die de eindbeslissing des oorlogs niet bevordert, is daarom afkeurenswaard, evenals elk onnoodig geweld jegens de vreedzame ingezetenen van den vijandlijken staat. Ook moet de oorlog gevoerd worden op hoffelijke wijze, volgens algemeen aangenomen regelen, zoodat de vijanden elkander wederzijds blijven achten, en er na het sluiten van den vrede tusschen de strijdende volken zoomin mogelijk verbittering achterblijve. Evenzeer moet de vrede niet zoodanige onhoudbare bepalingen bevatten, dat die de overwonnen partij met wrok vervullen en als van zelf tot een nieuwen oorlog aanzetten.

Zietdaar, Mijne Heeren, waarom er reeds van oudsher regelen voor het voeren van oorlog gesteld zijn en men de eerste sporen van het *oorlogsrecht* zoowel in de grijze oudheid, als bij geheel woeste en onbeschaafde volksstammen aantreft. Zulk eene regeling der krijgsgebruiken is onmisbaar, hoe men over den oorlog zelf denkt. Al ziet men in den oorlog niets dan een gruwel, ook dan blijft het wenschelijk, dat de oorlog plaats hebbe op de minst barbaarsche en meest menschelijke wijze. Beschouwt men daarentegen den oorlog in sommige gevallen als noodig, dan nog moet hij zijn een uitzonderingstoestand, die zoo min mogelijk storing brengt in de regelmatige ontwikkeling der wederzijdsche volkswelvaart. Daarom heb ik het zeer betreurd, dat in ons land, het vaderland van Huig de Groot en Cornelis Van Bijkershoek, waar, zooals ik straks aantoonde, het oorlogsrecht als wetenschap geboren is, een onzer volksvertegenwoordigers, de heer van Eck, den 26sten November 1874 in 's lands vergaderzaal uitriep: „Het oorlogsrecht is een protest tegen de beschaving; men schaffe het af.”

Zooveel in mijn vermogen is, tracht ik bij het behandelen van wetenschappelijke en staatkundige quaesties mij te plaatsen op het standpunt van hen, met wie men in gevoelen verschilt. Dit is de eenige weg, om tegenstanders naar verdienste te waardeeren. Ik kan mij dan ook zeer goed begrijpen, dat er edele en gevoelige naturen zijn, die, uit afschrik voor de rampen en gruwelen des oorlogs, dien geheel willen afschaffen. Zooals ik straks aantoonde, houd ik dien wensch voor eene utopie, wier verwezenlijking even-

zeer in strijd is met den aard des menschen als met de lessen der geschiedenis. Maar ook ik beschouw den oorlog als eene uitzondering; ook ik wensch, dat oorlogen hoe langer hoe zeldzamer worden; ook ik betreur de rampen des oorlogs en wil die daarom zooveel mogelijk regelen en beperken, zoodat het mij zelfs genoeg doen zal, wanneer de toekomst mijne hiervoor medegedeelde beschouwingen over het nut en de noodzakelijkheid des oorlogs logenstraft. Kon ik slechts mijn denkvermogen geweld aandoen, hoe gaarne wiegde ik mijn verstand in slaap met die vrome phantasieën der eerbare vredesvrienden. Waar echter deze moeten erkennen, dat er op den huidigen oogenblik weinig kans bestaat voor de verwezenlijking hunner wenschen, kan ik het nimmer goedkeuren, wanneer zij hunne medewerking weigeren, zoodra er sprake is, de bestaande oorlogsgebruiken te regelen en te verzachten, in de ijdele hoop, dat het oorlogvoeren te eer ophouden zal, naarmate dit grooter ellende over de krijgvoerende volken uitstort. Zulk een kwalijk begrepen philantropie ware inderdaad de grootste wreedheid. Op die wijze zouden voorstanders van gewichtige maatschappelijke hervormingen, zooals bijvoorbeeld de opheffing van slavernij en lijfeigenschap of de afschaffing der doodstraf in staten, waar zij hun einddoel nog niet kunnen bereiken, moeten beletten, dat de willekeur van den meester over zijn slaaf door wetsbepalingen beperkt worde, omdat zij te recht het eigendomsrecht van den mensch over zijn natuurgenoet afkeuren, òf moeten verlangen, dat de doodstraf dikwijls en dat wel op de wreedste wijze worde toegepast, opdat die straf spoedig uit de wetboeken verdwijne. Heeft echter de geschiedenis van het strafrecht voldingend bewezen, dat de herhaalde uitoefening der doodstraf, en dat wel voor betrekkelijk geringe vergrijpen, meer bijdroeg tot verstomping van het menschelijk gemoed dan tot vermindering der misdaden, evenzeer leerde de ervaring, dat de zooveel gruwelijker oorlogvoering in vorige eeuwen volstrekt niet tot vermindering of verkorting der oorlogen leidde. Wat mij betreft, ik ken slechts een doeltreffend middel, om den oorlog geheel te voorkomen, wanneer een staat elk verkeer met vreemde landen belet of tot uiterst geringe verhoudingen beperkt. Zoo handelden de voornaamste rijken in Oost-Azië, bijvoorbeeld de eilandstaat Japan, welks inge-

zetenen gedurende twee eeuwen het land niet mochten verlaten, terwijl slechts weinig individuen van een drietal vreemde natiën onder allerlei beperkingen in het rijk werden toegelaten. Zoo ook moet in Korea nog steeds het grensgebied, dat dit schiereiland van het Chineesche Rijk scheidt, over eene uitgestrektheid van circa 400 geografische mijlen onbewoond en onbebouwd blijven. Zijn zulke middelen tot voorkoming van oorlog niet erger dan de kwaal? Staan zij niet gelijk met de handelwijze van een dweepziek vader, die uit vrees, dat zijn zoon door aanraking met de verdorven buitenwereld tot zonde vervallen zal, hem voortdurend opsluit, ontmant of, wat nog wel het meest practisch is, hem eenvoudig den hals afsnijdt?

Wanneer ooit de meening veld won, dat men aan het oorlogsrecht elk gezag moet ontzeggen uit vrees, dat men door de erkenning dier rechtsregelen het oorlogvoeren zelf wettigt, de gestadig voortschrijdende beweging der beschaving zou eensklaps schromelijk achteruitgaan. Men bedenke toch, hoezeer de gruwelen des oorlogs verminderd zijn en de krijg menschelijker geworden is in de twee en een halve eeuw, dat het oorlogsrecht door tal van geleerden stelselmatig beoefend is. In de dagen van Huig de Groot gold nog algemeen het beginsel, dat ieder onderdaan van den vijandelijken staat een vijand was, wiens persoon en goederen men naar willekeur mishandelen en vernielen kon. Plundering van vijandelijke steden had telkens plaats, of moest door de betaling van brandschatting worden afgekocht. Destijds was het een vaststaande regel, dat de oorlog den oorlog voeden moest, zoodat de legers geheel onderhouden werden ten koste van het door hen bezette grondgebied des vijands, terwijl men opzettelijke strooptochten op groote schaal ondernam, alleen met het doel om leeftocht voor het leger te verkrijgen, of schrik in het land des vijands te verspreiden. Zonder nog te gewagen van zulke stelselmatige gruwelen, als de zelfs in die dagen afgekeurde verwoestingen van den Palts door de legers van Lodewijk XIV, had het door den vijand bezette land, vooral bij den toen zooveel langeren duur der oorlogen, als de vrede hersteld was, jaren noodig, eer de in den oorlog geleden schade hersteld en de vorige volkswelvaart terugkeerd was. Vergelijkt daarmede de schade, die de door de

Duitschers bezette gedeelten van Frankrijk in den laatsten oorlog geleden hebben. Hoewel men thans veel grooter legermachten te velde brengt dan ooit te voren, heeft behalve de onmiddellijke nabuurschap der slagvelden en belegerde vestingen en die landstreken, waar de ongeregelde benden der francs-tireurs den oorlog in een volkskrijg herschiepen, het meerendeel van het bezette grondgebied behalve de requisities en oorlogscontributies niet veel meer geleden dan de overige niet bezette streken van Frankrijk. Ongetwijfeld hebben er in den laatsten oorlog vele feiten plaats gegrepen, die volgens de meer verlichte krijgsgewoonten onzer eeuw hoogst afkeurenswaardig zijn. Wil men echter het oorlogsrecht als nutteloos verwerpen, omdat de bepalingen daarvan dikwijls strafeloos overtreden worden, dan moet men ook in het gewone strafrecht geen doodslag en diefstal verbieden, omdat er, hoe goed ook het rechtswezen en de politie van een staat ingericht zij, wel altijd moorden en diefstallen zullen plaats hebben, wier daders men niet kan opsporen, of wier bestaan zelfs geheel onbekend blijft. Laat ons daarom blijmoedig erkennen, hoeveel het oorlogsrecht reeds tot verzachting der krijgscrampen heeft bijgedragen, nu men geene bezettingen, die zich kloekmoedig verdedigden, over de kling jaagt of vijandige schepelingen de voeten spoelt, maar algemeen kwartier geeft en krijgsgevangenen menschelijk behandelt; nu het leven, de eer en het eigendom der vreedzame burgers steeds, behalve onder het woeden van den strijd, op bescherming rekenen kan.

Na deze algemeene beschouwingen over oorlog en oorlogsrecht, waarbij ik trachtte aan te toonen, dat eene regeling der krijgsgewoonten onmisbaar noodig is, zoolang er geen de minste waarschijnlijkheid is, dat de oorlog eerlang uit de geschiedenis verdwijnen zal, ga ik thans over tot de behandeling van de eerste der zoo straks door mij gestelde vragen:

Is codificatie van het oorlogsrecht wenschelijk? Of zou men, waar wij zooeven zagen, hoezeer de oorlogsgewoonten allengs verzacht zijn, de verdere ontwikkeling van het krijgsoorlogsrecht over moeten laten aan den beschavenden invloed der steeds toenemende

volksverlichting, zonder die gewoonten in vaste wetsbepalingen te formuleeren? De vraag is van eenigszins ingewikkelden aard en hangt ten nauwste samen met de dikwerf behandelde quaestie: wat beter is, het gewone recht ongeschreven te laten, of in bepaalde wetboeken te fixeeren. Het is mij niet onbekend, dat bijzonder kundige rechtsgeleerden zich voor het eerste alternatief verklaren, opdat niet de opname der rechtsregelen in wetten de ontwikkeling van het recht zelf tegenhoudt. Sedert den aanvang dezer eeuw hebben de meeste Europeesche staten hun burgerlijk recht, hun straf- en handelsrecht gecodificeerd, terwijl in Engeland nog steeds wordt rechtgesproken niet volgens vaste wetsbepalingen, maar volgens gewoonterecht en de antecedenten van vroegere vonnissen, waaruit wij het ook kunnen verklaren, dat de Engelschen over het algemeen het minst van codificatie van het oorlogsrecht willen hooren. Eene vergelijking nu der Engelsche rechtstoestanden met die op het vasteland van Europa stelt leeken in de rechtswetenschap min of meer in staat, over deze ingewikkelde quaestie te oordeelen. Ik begrijp het bijvoorbeeld zeer goed, dat rechtsgeleerden van professie, vooral pleitbezorgers en advocaten, veelal voor het onbeschreven recht zijn; in dit geval zijn zij toch de eenige gidsen, die in den doolhof der oude rechtsgewoonten en sedert tal van jaren gevelde rechtsuitspraken eenigszins den weg kunnen vinden. Maar het recht bestaat niet uitsluitend ten behoeve der rechtsgeleerden, maar tot nut van het algemeen. Nu is het, dunkt mij, voor niet-rechtsgeleerden hoogst nuttig en wenschelijk, dat zij uit geschreven wetten eenigszins kunnen nagaan, welke plichten zij als echtgenoot, vader of voogd, als eigenaar of huurder, als beheerder der goederen van anderen, moeten vervullen. Mocht een uwer onverhoopt in een proces betrokken worden, ik zou hem nimmer aanraden, geen rechtsbijstand van een kundig advocaat in te roepen, maar de kennis onzer verschillende verplichtingen in het maatschappelijk leven kan er zeker veel toe bijdragen, dat men niet door onwillekeurig verzuim in processen verwickeld raakt. Uit de bij ons te lande zooveel gelezen Engelsche romans is het dan ook bekend genoeg, hoezeer onze naburen zelven over de kostbaarheid, langen duur en onzekerheid der Engelsche recht-

spraak klagen. Verklaar ik mij daarom voor codificatie van het recht in het algemeen, dan is dit zeker voor het oorlogsrecht niet minder het geval.

In den aanvang mijner rede merkte ik reeds op, dat de krijgsofcommandanten, van welken rang ook, op het oorlogsveld snel moeten handelen. Zij zijn dan buiten staat, bij deskundigen rechtsgeleerde adviezen in te winnen, noch ook langdurig te overpeinzen, wat in ieder bijzonder geval hun plicht is. Zij moeten dus in de eerste plaats wenschen, dat hun reeds vóór den oorlog is voorgeschreven, welke krijgsgebruiken zij in acht moeten nemen. Dit kan ten deele geschieden, indien iedere staat op zich zelf voor zijne troepen eene uitvoerige instructie vaststelt. Zoo handelde bijvoorbeeld de president Lincoln, die bij het uitbreken van den laatsten burgeroorlog in Amerika aan den hoogleeraar Lieber opdroeg, eene instructie voor de legers der Vereenigde Staten op te stellen, welke arbeid, gewoonlijk de Amerikaansche Krijgsartikels genoemd, sedert groot gezag op het gebied van oorlogsrecht verkreeg en in veel punten gevolgd is, zoowel in de laatste geschriften van Bluntschli, als in het ontwerp dat Keizer Alexander aan de Brusselsche Conferentie indiende. Uit den aard der zaak zal echter een staat geen afstand doen van tot dusver gebruikelijke oorlogsrechten, ook al worden die door onze hedendaagsche beschaving afgekeurd, tenzij de tegenpartij zich evenzeer verbindt, die niet toe te passen. Daarom kan eene codificatie van het oorlogsrecht, die in werkelijkheid de oorlogsrampen vermindert en lenigt, niet tot stand komen door iederen staat afzonderlijk, maar slechts door internationale overeenkomst, waartoe zoo niet alle, dan toch het meerendeel der beschaafde staten toetreden.

Is het definitief ontwerp der Brusselsche Conferentie — dus luidde de tweede door mij gestelde vraag — aannemelijk als eerste proeve eener internationale codificatie van het oorlogsrecht? Mag men met eenigen grond verwachten, dat dit ontwerp, zoo het aangenomen wordt, een hecht fundament zij, dat later, bij gebleken behoefte en bij verdere overeenstemming omtrent de daarin niet geregelde krijgsgebruiken, kan worden gewijzigd en aangevuld?

Ik heb reeds te veel van uwe aandacht gevorderd, om nu nog het geheele ontwerp met u artikel voor artikel te bespreken. Om u niet te zeer vermoeien en tijd over te laten voor uwe opmerkingen over het door mij behandelde onderwerp, vestig ik uwe aandacht in de eerste plaats op de beide afdeelingen — het ontwerp der Brusselsche Conferentie bevat er dertien — over wier bepalingen zoo in den boezem der Conferentie, als later in de pers het grootste verschil van gevoelen bestond.

De eerste afdeeling, die ik bedoel, handelt: *Over het militair gezag in het grondgebied van den vijandelijken staat*, en staat in het nauwste verband met eene andere afdeeling: *Over het militair gezag ten aanzien van particuliere personen*.

Het is vooral wegens den inhoud van deze beide afdeelingen, dat ik de aanneming van het ontwerp der Brusselsche Conferentie, zelfs zonder verdere wijzigingen, reeds als eene groote schrede voorwaarts op den weg der beschaving zou achten. Ten bewijze daarvan geef ik hier eene vertaling van de artikelen der twee afdeelingen en wijs er tevens op, hoezeer de tekst van dit definitieve ontwerp uitmunt boven dien van het Russische *avant-projet*. De artikelen van de afdeeling: *Over het militair gezag in het grondgebied van den vijandelijken staat*, luiden aldus:

Artikel 1. Een grondgebied is bezet, zoodra het feitelijk onder het gezag van het vijandelijk leger staat.

„De bezetting strekt niet verder, dan waar dit gezag gevestigd is en zich kan doen gelden.”

Artikel 2. Daar het gezag der wettige macht feitelijk is opgeheven en overgegaan aan den bezetter, zal deze al de maatregelen nemen, die in zijn vermogen zijn, om de maatschappelijke orde zooveel mogelijk te herstellen en te bewaren.

Artikel 3. Met dit doel zal hij (de bezetter) de wetten handhaven, die in vreedstijd in het bezette land van kracht waren, en die alleen bij volstrekke noodzakelijkheid wijzigen, opheffen of door andere vervangen.

Artikel 4. Alle ambtenaren, van welken aard ook, die op uitnoodiging van den bezetter er in toestemmen, hunne betrekkingen te blijven waarnemen, genieten zijne bescherming. Zij

worden alleen afgezet of disciplinair gestraft, wanneer zij aan hunne verplichtingen te kort komen, en alleen voor het gerecht gebracht, wanneer zij die verraden.

De belangrijkste wijzigingen nu, welke in het Russisch ontwerp zijn gebracht, blijken het duidelijkst, wanneer men deze artikelen vergelijkt met de daarmede overeenkomstige oorspronkelijke, die ik hier tusschen haakjes mededeel, terwijl ik de woorden, waar het vooral op aankomt, onderschrap.

(Artikel 2.) De vijand, die een grondgebied bezet, kan volgens de eischen van den oorlog en ten nutte van het algemeen belang, de verplichtende kracht der in vreedestijd geldende wetten handhaven of wel die wetten gedeeltelijk wijzigen of geheel opheffen.

(Artikel 3.) Volgens het oorlogsrecht kan de bevelhebber van het bezettingsleger de ambtenaren van administratie, politie en justitie *noodzaken*, onder zijn toezicht in hunne betrekking te blijven.

(Artikel 4.) Het militair gezag kan van de ambtenaren *eischen*, dat zij zich onder eede of belofte verbinden, de plichten te vervullen, die hun gedurende de vijandelijke bezetting worden opgelegd."

In deze artikelen spreekt alles van het *recht* van den vijand; bij het definitief ontwerp zijn die *rechten* veranderd in *verplichtingen*, die hem worden opgelegd. Waar volgens het eerste ontwerp de vijand de ambtenaren in het bezette grondgebied kon *noodzaken* op hun post te blijven, wordt in het laatste alleen van *uitnoodiging* gesproken.

Artikel 5 van het Brusselsch ontwerp luidt: „Het bezettingsleger zal alleen de bestaande rijksbelastingen en tollén bij voorbaat innen of, bij onmogelijkheid der incasseering, het equivalent daarvan, en dat zooveel mogelijk volgens de bestaande gebruiken. Het zal de opbrengst dier belastingen besteden aan de administratiekosten van het bezette land in die mate, als het wettig gezag daartoe verplicht was."

Ook hier is eene aanmerkelijke verandering in het Russisch avant-projet gebracht. Daarin toch ontbrak de laatste zinsnede geheel, en werd bepaald, dat het bezettingsleger de belastingen zou heffen *ten zijnen profijte*.

Artikel 6 is van dezen inhoud: „Het bezettingsleger kan alleen in beslag nemen, de aan den staat toebehoorende gelden en geldswaarden, transportmiddelen, magazijnen van wapenen, kleedren en levensmiddelen, in het algemeen alle roerende goederen van den staat, die voor de oorlogsoperatiën kunnen dienen.

„Wanneer het materieel van spoorwegen en landtelegrafen, de voor de binnenvaart bestemde stoombooten en schepen, magazijnen van wapenen, of elke andere oorlogsammunitie aan particuliere maatschappijen of personen behooren, kan het bezettingsleger zulks, als dienstig tot den oorlog, niet ter vrije beschikking van den vijand laten. Dit materieel van spoorwegen en landtelegrafen zal echter, even als de bovenvermelde stoombooten en schepen, bij het sluiten van den vrede teruggegeven of vergoed worden.”

Ook deze bepaling van teruggave of schadeloosstelling kwam in het avant-projet niet voor.

Artikel 7. De bezettende staat zal zich alleen beschouwen als beheerder en vruchtgebruiker der onroerende goederen, zooals openbare gebouwen, bosschen en landbouwondernemingen, die aan den vijandelijken staat toebehooren en zich in het bezette land bevinden. Hij zal het kapitaal der eigendommen niet aantasten en ze volgens de regels van het vruchtgebruik beheeren.

Artikel 8. De goederen der gemeenten en die der instellingen, gewijd aan den eeredienst, de liefdadigheid, het onderwijs, kunsten en wetenschappen, zullen, zelfs wanneer zij aan den staat behooren, als particulier eigendom behandeld worden.

„Elke opzettelijke inbeslagname, vernietiging of beschadiging van zoodanige instellingen, historische monumenten, voorwerpen van kunst en wetenschap *moet* door de bevoegde autoriteiten vervolgd worden.”

De bepalingen der andere afdeeling: *Over het militair gezag ten aanzien van particuliere personen*, die met de voorgaande in verband staan, zijn vervat in deze vier artikelen:

Artikel 36. De bevolking van een bezet grondgebied kan niet gedwongen worden, deel te nemen aan de militaire operatiën tegen haar eigen land.

Artikel 37. De bevolking van een bezet grondgebied kan niet gedwongen worden tot cedsaflegging aan de vijandelijke macht.

Artikel 38. De eer en de rechten der familie, het leven en de eigendom der individuën, hunne godsdienstige overtuiging en de uitoefening van den eeredienst moeten geëerbiedigd worden.

„Particulier eigendom mag niet verbeurd verklaard worden.”

Artikel 39. Plundering is uitdrukkelijk verboden.

Toetst men nu al deze bepalingen aan onze eigen belangen, dan is het, volgens mijne overtuiging, met het oog op het bij ons aangenomen verdedigingsstelsel, waardoor bij oorlog met eene groote mogendheid een groot gedeelte onzer grensprovinciën zeer spoedig door den vijand zal bezet zijn, van overwegend belang, dat het ontwerp der Brusselsche Conferentie worde aangenomen, waarin de eigendommen van particulieren, bijzondere instellingen en onderdeelen van den staat zoo zorgvuldig tegen ruw krijgsgeweld beschermd worden. Ook de bepalingen omtrent het heffen der belastingen en het blijven der ambtenaren in hunne betrekkingen acht ik van groot belang voor de ingezetenen van het bezette grondgebied, die daarin een waarborg vinden van bescherming tegen al te overmatige eischen des vijands. Ja, ik zou het zelfs wenschelijk achten, dat bij den aanvang van een oorlog de ambtenaren door het bevoegd gezag wierden aangeschreven, hunne betrekkingen, ook bij bezetting door den vijand, te blijven waarnemen.

Nu heeft men wel gezegd: „Wat zullen al die bepalingen baten? De krijgsbevelhebbers zullen er zich toch niet aan houden.” Ik deel die vrees niet. Wanneer eenmaal de bovenstaande bepalingen van oorlogsrecht algemeen geldig verklaard zijn, en de bevelhebbers duidelijk weten, welke hunne verplichtingen zijn, dan zal men die in den regel evenzeer in acht nemen, als tot dusver de onbeschreven krijgsgebruiken. In onze eeuw zal geen legerhoofd eener beschaafde mogendheid zich willens en wetens buiten de algemeene wet stellen, zoodat eene codificatie van het oorlogsrecht geen ijdel werk wezen zal.

Een ander bezwaar, veelvuldig tegen het Brusselsche ontwerp aangevoerd, is dit, dat de verdedigbaarheid van het land wordt beperkt door artikel 9, waardoor een onderliggende staat als uiterste redmiddel niet tot de zoogenaamde *levée en masse* zou kunnen overgaan. De bestrijders van den arbeid der Conferentie hebben

dit bezwaar zoo luide doen klinken, dat het wel de moeite waard is, aandachtig na te gaan, wat dan toch eigenlijk dit zoo fel bestreden artikel 9 voorschrijft. Het luidt aldus: „De wetten, rechten en plichten van den oorlog zijn niet alleen toepasselijk op het leger, maar ook op de militie en vrijwilliger-korpsen, die aan de volgende voorwaarden voldoen:

1°. dat zij aangevoerd worden door een persoon, die voor zijne ondergeschikten verantwoordelijk is;

2°. een vast en op afstand herkenbaar onderscheidingsteeken dragen;

3°. de wapenen openlijk voeren, en

4°. in hunne krijgsoperaties de wetten en gebruiken van den oorlog in acht nemen.

„In landen, waar de militie het leger vormt of daarvan deel uitmaakt, is deze onder het woord leger begrepen.”

Bovendien bepaalt art. 10 nog het volgende:

„De bevolking van een niet bezet grondgebied, die bij de nadering van den vijand uit eigen beweging de wapens opvat, om de invallende troepen te bestrijden, zonder dat er tijd was voor de in art. 9 voorgeschreven organisatie, wordt ook beschouwd als oorlogvoerende partij, als zij de wetten en gebruiken van den oorlog inachtneemt.”

Wordt nu inderdaad door deze bepalingen de verdedigingskracht van een land beperkt? De gestelde eischen zijn toch zoo eenvoudig mogelijk en gemakkelijk op te volgen. Het verdient dan ook uwe aandacht, dat in het naburige België, waar men evenals ten onzent bij een oorlog met eene groote mogendheid alle volkskrachten zal moeten inspannen, twee bij uitnemendheid deskundigen, als de hoogleeraar Emile de Lavéleye en de in het volkenrecht zoo doorkneede advocaat Rolin Jaquemijns, niet alleen het Brusselsche ontwerp in het algemeen aanprijzen, maar bepaaldelijk aan deze twee artikels hunne goedkeuring schenken. Beiden, leden van het Instituut voor Internationaal Recht, brengen zij in hunne welgeschreven opstellen, van den eersten in de *Revue de Belgique* van 15 Februari laatstleden, van den tweeden in verschillende afleveringen der door hem geredigeerde *Revue de droit international*, tal van historische voorbeelden bij, ten betooge, dat de zoogenaamde guerilla-oorlog door ongeregelde

benden in onze hoog beschaafde en dicht bewoonde landen van West-Europa, in den regel aan het eigen land meer schade toebrengt, dan aan de ingedrongen vijandelijke legers, terwijl zulk eene wijze van oorlogvoering wreede représailles uitlokt en lang na het tot stand komen van den vrede eene hevige volksverbittering doet voortbestaan. Ik vraag het u, Mijne Heeren, welk nut hebben de daden der francs-tireurs in den laatsten oorlog aan Frankrijk toegebracht? Alleen de vernieling der brug van Fontenay, waardoor een voor de Duitsche legers onmisbare spoorwegverbinding eenigen tijd verstoord werd. Daarentegen is het vooral aan hen te wijten, dat het platteland bewesten Parijs zoo gruwelijk verwoest is, zonder dat dit op het geheele verloop des oorlogs eenig gunstig gevolg had of hebben kon. De geschiedenis dezer eeuw vertoont ons in Europa slechts één zoodanigen volks- of guerilla-oorlog, die met succès bekroond is, Spanje's verzet tegen de legers van den eersten Napoleon. Men vergete echter niet, dat de Spanjaarden niet alleen bijgestaan werden door de geregelde legermacht van Wellington, maar ook door den bijzonderen aard van hun bergachtig en schaars bevolkt land. Hebt gij echter wel eens nagegaan, welk ontzettend nadeel deze wijze van oorlogvoeren aan Spanje zelf berokkend heeft? Daarvoor kan ik u zeer de kennisname aanraden der uit de beste bronnen bewerkte geschiedenis van het moderne Spanje door Hermann Baumgarten. Uitvoerig betoogt deze kundige geschiedvorscher, hoe de guerilla-oorlog alle banden der maatschappelijke orde zoozeer uiteenrukte, dat Spanje, hetwelk in het laatst der vorige eeuw onder de regeering van den hervormingsgezinden Karel III. rustig op den weg der beschaving vooruitging, nu reeds meer dan een halve eeuw na de verdrijving der Franschen in een voortdurenden staat van burgeroorlog en regeeringloosheid verkeert. Tot dien prijs was het verzet tegen de Franschen al te duur gekocht en ware het voor Spanje te wenschen geweest, dat het eenige weinige jaren gestaan had onder Napoleons broeder, wiens bestuur dan ook gesteund werd door vele verlichte Spanjaarden, de zoogenaamde Jozefinos, en wiens regeering zonder stoornis stellig eenige der verderfelijkste oude Spaansche misbruiken, zooals de inquisitie, grondig had opgeruimd.

Met de beide bovengenoemde Belgische deskundigen geloof ik dan ook, dat de bepalingen van art. 9 en 10 van het Brusselsche ontwerp, kleine staten, zooals ons land, niet behoeven af te schrikken, daaraan hunne goedkeuring te schenken. De werkelijke verdedigingskracht van het land wordt er niet door beperkt. In onze polderstreken kan vooral art. 10 van groot nut zijn. Wanneer bijv. Overijsel door den vijand bezet wordt, kan de bevolking van den waterrijken noordwestelijken uithoek dier provincie door bezetting der smalle toegangswegen den vijand uit haar gebied houden. Ook hadden in den laatsten oorlog de francs-tireurs gemakkelijk aan de voorwaarden van art. 9 kunnen voldoen. Hadden zij steeds verantwoordelijke en deskundige personen aan hun hoofd gehad, dan hadden zij hunne operaties beperkt tot nuttige krijgsdaden, zooals het vernielen der brug bij Fontenay. Bij zulke hachelijke ondernemingen, waardoor de operatie-lijn in den rug des vijands afgesneden wordt, zijn lijf te wagen, is een echt vaderlandslievende daad, maar het ter sluiks vermoorden van in kwartier liggende soldaten of kleine afgezonderde posten is en blijft eene ongemotiveerde barbaarschheid, die door geen vaderlandslievend motief gewettigd wordt, daar men steeds door de te verwachten représailles het leven van veel meer vreedzame medeburgers in gevaar brengt, dan men op die wijze vijandelijke soldaten buiten gevecht stelt.

Groot bezwaar daarentegen heb ik tegen eene andere afdeeling van het Brusselsche ontwerp, handelende *Over de contributien en requisitien*. De twee artikelen van dit hoofdstuk luiden aldus:

Artikel 40. Daar particulier eigendom geëerbiedigd moet worden, zal de vijand van de gemeenten of inwoners alleen die leveranties of diensten eischen, die tot de algemeen aangenomen oorlogsbehoeften behooren, die in verhouding staan tot de hulpmiddelen van het land en die de bevolking niet de verplichting opleggen, aan de oorlogsoperatiën tegen hun vaderland deel te nemen.

Artikel 41. Als de vijand oorlogscontributiën heft, hetzij als equivalent voor de belastingen of voor de leverantiën, hetzij als boeten, zal hij dit zooveel mogelijk doen volgens de regels van belastingheffing, die in het bezette grondgebied in gebruik zijn.

„De burgerlijke autoriteiten der wettige regeering zullen hiertoe hunne hulp verleenen, als zij in betrekking gebleven zijn.”

Deze beide artikelen nu had ik liever niet in het ontwerp gezien. Groot bezwaar toch zie ik vooral in de oorlogscontributiën. Volgens de thans algemeen geldige beginselen van oorlogsrecht is daarvoor geen enkele rechtsgrond. Oudtijds, toen plundering algemeen in gebruik was, was de oorlogscontributie het middel om van die plundering bevrijd te blijven. Maar thans, nu de plundering bepaald bij het Brusselsche ontwerp wordt verboden, komt ook geen afkoop meer te pas. Wel erken ik de noodzakelijkheid, dat legers op vijandelijk grondgebied den voor het oogenblik onmisbaren leeftocht en transportmiddelen requireeren, maar waar de hedendaagsche oorlogen zooveel kosten, hebben oorlogvoerende staten crediet genoeg, die requisities terstond of met bons op korte termijnen te betalen. Hoe nuttig dit voor de legers zelve is, bewees Wellington, toen hij de Pyreneeën overtrok, zoodat de Fransche commissaris Pellet beweerde, dat deze zoogenaamde edelmoedigheid der Britten Frankrijk meer schaadde dan hunne wapens (zie Bijlage 18 achter den Beer Poortugaels *Oorlogsrecht*). Tegen dit hoofdstuk is dan ook reeds krachtig geprotesteerd door onzen vertegenwoordiger, den heer van Lansberge. Mocht het ontwerp der Brusselsche Conferentie later in een nieuwe conferentie behandeld worden, dan zou ik het zeer wenschelijk achten, wanneer men geen bepaald verbod tot het heffen van oorlogscontributies verkrijgen kan, dat deze beide artikelen geheel vervielen. Even als het hoofdstuk over de représailles uit het eerste Russische ontwerp is weggevallen, zou dan ook het punt der oorlogscontributies voorloopig in statu quo blijven, hetgeen het beste is, wanneer deze beide aangelegenheden niet overeenkomstig onze hedendaagsche verlichte begrippen geregeld kunnen worden.

Aan het Brusselsche ontwerp wil de heer den Beer Poortugael enkele nieuwe bepalingen toevoegen. In de eerste plaats deze, dat vóór tot oorlog worde overgegaan, men eerst zal trachten het verschil te doen oplossen door middel van arbitrage. Het is bekend, dat door de heeren van Eck en Bredius eene motie over hetzelfde beginsel in onze Tweede Kamer is voorgesteld, die door deze in November 1874 is aangenomen. Ik kan echter niet zeggen,

dat ik dit besluit zeer heb toegejuicht. Mijsn inziens begaf men zich daardoor op het zoo onvruchtbaar terrein der ijdele utopiën. Vooreerst vraag ik: Wie zullen de scheidsrechters zijn? De heer den Beer spreekt van een *Conseil d'arbitrage international*. Is dit een vast collegie, dan zullen de groote mogendheden daarin uit den aard der zaak de eerste viool spelen. En nu vraag ik u, of de geschiedenis geleerd heeft, dat het overwicht van het Heilig Verbond zoo heilzaam gewerkt heeft voor de vrijheid, den voortgang en de belangen der andere staten? Wil men daarentegen de procedure bij arbitrage regelen op de wijze van het reglement, dat het Instituut voor Internationaal Recht dezen zomer heeft vastgesteld, dan kan dit uitstekend werken voor geschilpunten van ondergeschikten aard, waarover beschaafde natiën in onzen tijd toch geen oorlog voeren; niet voor hoofdgeschillen, die het bestaan en de toekomst van den staat in gevaar brengen. Ik wijs er dan ook op, dat in de motie uitdrukkelijk is gezegd, dat alleen dan arbitrage zal worden ingeroepen, wanneer *de geschillen daarvoor vatbaar* zijn, en dat het beginsel alleen zou gelden bij verschil tusschen *beschaafde volken*. Hierdoor is de kracht der motie zeer verminderd en eigenlijk niet veel meer dan de bestorming eener sinds lang geopende deur. Zeer merkwaardig is het dan ook, dat van de beide voorstellers der motie, één, de heer van Eck, met kracht heeft aangedrongen op het wreken der belediging, ons door Venezuela aangedaan, terwijl de ander, de heer Bredius, een groot voorstander is van eene actieve marine. Ik deel die voorliefde geheel, maar als eene actieve marine geen oorlogsmachine is, als hare kanonnen bij voorbaat door een internationale overeenkomst vernageld zijn, dan zal men er weinig mede kunnen uitvoeren.

Eene andere bepaling, welke de heer den Beer Poortugael aan het ontwerp wil toevoegen, betreft artikel 13, waarin o. a. verboden is, iedere verwoesting of inbeslagneming van vijandelijk eigendom, die niet noodwendig voor den oorlog noodig is. De heer den Beer wil hierbij nu ook nog verboden hebben: het vernielen van sluizen of het doorsteken van dijken, waarvan de verwoesting van een belangrijk deel van het vijandelijk grondge-

bied het gevolg kan zijn. Ik vraag vooreerst: Wat is een *belangrijk deel*? De uitdrukking is voor eene wetsbepaling veel te onbepaald. Stellig zijn echter de 18,000 bunders der Haarlemmermeer een belangrijk deel van ons grondgebied. Toch zouden wij, als de Amsterdamsche Linie op dit oogenblik verdedigd moest worden, dien rijken polder geheel met zeewater moeten bederven. Met het oog op ons verdedigingsstelsel, dat geheel op inundaties gegrond is, schijnt het mij zeer moeielijk, den vijand eene daad te verbieden, die wij in ons eigen belang noodig achten. Zoolang het nog niet definitief bepaald is, welke polders wij zelf onder water zullen zetten, acht ik het beter, van onze zijde op geene zoodanige bepaling aan te dringen.

Ik ben hier aan het einde van mijn vluchtig overzicht over den arbeid der Brusselsche Conferentie. Met belangstelling zie ik de aanwijzing te gemoet der leemten, die ik ongetwijfeld in mijne voordracht over het hoofd zag. Wanneer ik mij aan de behandeling van dit onderwerp heb gewaagd, dan was het vooral om een en ander in het midden te brengen, ten einde het doel der Brusselsche Conferentie beter te doen kennen, en tevens omdat ik het wenschelijk achtte, dat hier door een burger een enkel woord wierd gezegd over den oorlog in het algemeen. Waar men toch van vele zijden hoort betoogen, dat alle oorlogsuitgaven inproductief zijn, en waar men dikwijls meeningen hoort, alsof de zoo noodige krijgsmansstand wel eene hoogst achtenswaardige, maar toch eigenlijk oud-modische antiquiteit is, die hoe eer hoe liever moet worden opgeruimd, daar achtte ik het wenschelijk, dat er in deze Vereeniging eene stem opging, om te doen zien, dat het onmogelijk is, den oorlog af te schaffen, en dat ieder volk, hetwelk beseft, dat het eene eigene nationaliteit vormt, bij tijds zijne weerbaarheid zoo moet inrichten, dat het als een vrij volk kan blijven voortbestaan.

De heer DE BAS heeft met voldoening den heer van der Aanden wensch hooren uiten, om bij het juridisch onderwijs aan de hoogeschole ook speciaal te voegen dat van het oorlogsrecht. Ten vorigen jare is in één der vergaderingen op de wenschelijk-

heid gewezen, om de krijgswetenschap ook aan onze hoogescholeu te behandelen. Hetgeen de heer Van der Aa verlangt, ware een eerste schrede op dien weg (1).

Er bestaat verschil tusschen spreker en den heer Van der Aa, omtrent de opvatting van Art. 41 (gewijzigd project) der Brusselsche conferentie, handelende over de oorlogsschattingen. De overwinnaar vestigt een intermediair bestuur en heeft het recht schattingen te heffen. Geschiedde dit met het doel om zich persoonlijk te verrijken, dan ware zoodanige handeling ongetwijfeld te veroordeelen; doch dit kan het doel niet zijn: — bij de regeling der zaken van oorlogsrecht behoort het philanthropisch beginsel niet te sterk op den voorgrond te treden. Zeer juist is door Keizer Alexander, zooals de heer Van der Aa deed opmerken, gezegd, dat het doel van den oorlog moet zijn *de bestendiging van een duurzamen vrede*: maar eveneens behoort de oorlog zóó te worden gevoerd, dat het sluiten van den vrede *zoo veel mogelijk worde verhaast*. Het heffen van schattingen kan daartoe strekken; met die opbrengst treedt voor den overwinnaar een feitelijk bezit in, dat anders eerst met het einde van den oorlog zou worden verkregen, d. i. bij het sluiten van den vrede. Zooals de spreker deed opmerken zijn sommige staten — Amerika, Spanje, Mexico, — niet toegetreden tot het verdrag van Parijs in 1856 gesloten. Een van de verklaringen op dat congres afgelegd, betreft de afschaffing van de kaapvaart; in de laatste bijeenkomst van het vorig zittingjaar is den heer Marinkelle opgemerkt, dat sinds dien tijd de kaapvaart door den kruiseroorlog is vervangen. De kruiseroorlog heeft ten doel, niet alleen om den vijandelijken handel te benadeelen en te vernietigen, maar ook om het einddoel, spoediger te geraken tot een duurzamen vrede, door andere middelen te verhaasten. Spreker rekent wel degelijk ondernemingen, als landingen op een kleine schaal, te behooren tot de bestemming van die kruisiers. Wanneer

(1) In verband daarmede werd in '75 door de leden van het Bestuur der Vereeniging het eerbiedig verzoek gericht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, bij de te wachten regeling van het Hooger Onderwijs, wel te willen bevorderen, dat *de leer van het krijgswezen* alsnog worde opgenomen onder de vakken, waarin aan minstens ééne der universiteiten onderwijs zal worden gegeven. (Zie ook Verslag 23 Jan. 1875.)

door kruisers schrik en angst onder de kustbewoners worden verspreid, dan zal de beweging dientengevolge onder de bevolking, bovendien reeds in de handelsteden ontstaan, bevorderlijk kunnen worden aan het spoedig sluiten van den vrede. Daarom beschouwt spreker de heffing van schattingen als een geoorloofd middel in den oorlog, te meer, nu volgens de Internationale verklaring van Brussel (Art. 41) alle schattingen moeten worden geheven tegen afgifte van bewijzen van ontvangst, die bij de latere afrekening kunnen worden gebracht in mindering der oorlogskosten.

Wat betreft de organisatie van de volkswapening, behoort deze zeker tot de geoorloofde middelen bij het oorlogvoeren; toch geeft spreker gaarne toe, dat de *levés en masse*, in welken vorm dan ook — voor ons nagenoeg synoniem met landstorm — weinig nut zal doen, ja, met het oog op de geringe uitkomsten daarmede verkregen in 1793, 1814, 1870—1871, eer nadeelig dan voordelig mag genoemd worden. Vrijwillige corpsen, als waarop men hierbij het oog heeft, kunnen zich niet behoorlijk kwijten van hun plicht in tijd van oorlog. Spreker gevoelt de meeste achting voor onze schutterijen en weerbaarheidsvereeningen; maar men siddert bij overweging van de uiterst moeilijke omstandigheden, waarin de aanvoerders van voornoemde corpsen kunnen geraken in den oorlog. Men kan toch niet verwachten, dat commandanten, die in tijd van vrede meermalen geïmproviseerd mogen heeten, zullen blijken te velde voldoende op de hoogte te zijn van alle krijgskundige eischen. Moeten die bevelhebbers bovendien zelfstandig besluiten en handelen, om gedurende den oorlog *wederrechtelijke* handelingen te beletten en te voorkomen, dan komen nog andere uitgebreide studiën, als die op het gebied van het volkenrecht, te hunnen laste; worden dezen verzuimd, dan vreest spreker, dat er menigmaal zal gezondigd worden tegen de beginselen van het oorlogsrecht, niet met opzet, maar omdat men, zelfs met den besten wil, niet in de gelegenheid zal zijn geweest, zich voor te bereiden tot eene taak, die eerst in den oorlog zal blijken zeer zwaar te zijn. Mijnsinziens bestaan de middelen om die onheilen te voorkomen; deze middelen zijn: afschaffing der dienstvervanging — het beginsel steeds en bij herhaling door onze Vereeniging gehuldigd, — tegelijk met zoodanige organisatie

der strijdkrachten te land en ter zee, dat te allen tijde *eene volkswapening onnoodig worde*. Zoo men om grondwettige redenen niet tot de invoering van den algemeenen dienstplicht kan overgaan, gelooft spreker, dat het stelsel van verplichten persoonlijken dienst, gepaard met den overgang alleen van gediende manschappen bij de schutterij, kunne strekken om de volkswapening *overbodig* te maken. Daarmede zou ook het bezwarende vraagstuk van de weerbaarheidsvereenigingen te velde worden opgelost; tevens, het door haar prijzenswaardig voorbeeld bezielde beginsel van gewapenden dienst tot landsverdediging door alle standen der maatschappij, algemeen ingang vinden en de schoonste vruchten afwerpen.

Met betuiging van adhaesie aan hetgeen overigens door den heer Van der Aa is gezegd, zou spreker kunnen eindigen, indien niet eenige artikelen der laatste uitgave van Dr. Bluntschli (1), één der hoogste autoriteiten op het gebied van het volkenrecht, de strekking lieten doorstralen, lettende op de oorlogsgebeurtenissen van den laatsten tijd, om de beginselen van het oorlogsrecht naar zekere sympathiën van land en volk te wijzigen. Spreker neemt deze gelegenheid waar, om ze in de Vereeniging ter sprake te brengen. In den tweeden druk toch van het *Kriegsrecht* van prof. Bluntschli wordt in art. 37 aan den overwinnaar het recht toegekend, reeds gedurende den oorlog voorbereidende maatregelen te treffen tot inlijving van gedeelten van het veroverde grondgebied, mits tot invoering van zoodanigen nieuwen rechtstoestand *geschiedkundige gronden* kunnen worden aangevoerd. Hoe ver strekken dergelijke geschiedkundige gronden? Even als Duitschland in 1871 den Elzas en Lotharingen bezette als oud-Duitsch grondgebied, zou het kunnen voorkomen, dat Frankrijk bij een aanstaanden oorlog — dien God verhoede! — gedeelten van Duitschland, vroegere Fransche gewesten, bezette op grond van gelijke historische traditiën; bij een oorlog van Oostenrijk tegen Pruisen, zou Silezië door Slaven kunnen worden bezet, met de bewering, dat deze provincie vroeger Oostenrijksch grondgebied is geweest; en mocht ons land ooit in oorlog komen

(1) Das moderne Kriegsrecht der civilisirten Staaten von Dr. J. C. Bluntschli. 2e Auflage. 1874.

met een naburigen staat, zouden wij dan niet volgens diezelfde leer Oost-Friesland mogen bezetten, onder pretensie, dat dit geweest ons vroeger heeft toebehoord?

Heeft eene annexatie éénmaal plaats gehad, dan ziet men doorgaans historieschrijvers, als verrijzen, met allerlei retrospectieve beschouwingen betoogende, dat de toestand reeds lang te voren zóó en niet anders had moeten zijn. Omgekeerd denke men aan de rechtsgeleerden der Pruisische kroon in 1865, die met historische gronden bepleten, dat de bezetting van Sleeswijk en Holstein, hoewel eigenlijk in strijd met het recht, een plicht gold, in het algemeen belang aan Pruisen opgelegd. Spreker gelooft, dat beweringen als bovenvermeld, door een man als professor Bluntschli — welke den aandacht van den heer Van der Aa niet kunnen zijn ontgaan, reeds breedvoerig in tijdschriften zijn behandeld — zeer gevaarlijk mogen heeten tot handhaving van *goed recht*: in strijd daarmede de stelling in de hand werken, dat *macht gaat boven recht*.

Nog een ander nieuw artikel in dezelfde uitgave van „*Das moderne Kriegsrecht*” verdient de aandacht. Artikel 47 luidt letterlijk vertaald aldus: „Open steden, die niet verdedigd worden, mogen bezet, doch niet zonder noodzaak beschoten worden. Is de stad verbonden met vestingwerken, dan behoort de beschieting, wanneer deze op krijgskundige gronden noodzakelijk is, bij voorkeur te worden gericht tegen de vestingwerken, daaronder begrepen de vóórwerken, de muren en poorten en de toegangen daarheen, doch zullen de binnengedeelten der stad, door vreedzame burgers bewoond, zooveel doenlijk worden gespaard.”

Als toelichting voegt Bluntschli hierbij:

„De beschieting eener plaats zonder de inwoners te sparen, wordt somwijlen verontschuldigd met de bewering, dat dientengevolge de vreedzame burgers de vijandelijke bezetting tot de overgave zullen dwingen. Inmiddels zal dit argument slechts in zeer zeldzaam voorkomende omstandigheden van toepassing zijn; in den regel zal het zoowel op krijgs- als op rechtskundige gronden worden gewraakt en blijken krachteloos te zijn.”

In verband met art. 45, waarbij Bluntschli bedenking oppert, om den bevelhebber eener versterkte plaats in uitersten nood

het recht toe te kennen, de onnutte monden te verwijderen, ten einde dientengevolge de veste langer te kunnen verdedigen, stuit men, wanneer, als hier, sympathiën invloed gaan uitoefenen op rechtsgeleerde stellingen, op inderdaad treffende tegenstrijdigheden.

Het kan toch voorkomen in den oorlog, dat de bevelhebber eener plaats, wanneer de mondbehoefden beginnen te ontbreken, zal trachten de inwoners, die geen deel aan de verdediging kunnen nemen, uit de stad te verwijderen. De aanvaller daarentegen zal dit beletten, juist omdat het verblijf van een grooter aantal monden in de stad het middel is, om door hongersnood de overgave te verhaasten. Wil men dan de verjaagden niet meêdoogenloos tusschen twee vuren laten vernielen, dan verlangt Bluntschli, dat de bevelhebber der belegerde plaats hen weder opneme. Nu is het zeer goed in den oorlog denkbaar, dat de rollen worden omgekeerd, zoodat de vroegere aanvaller, die inmiddels bezit heeft genomen van de plaats, gedwongen wordt deze op zijne beurt te verdedigen tegen den vroegeren verdediger, nu aanvaller geworden. Hetzelfde geval kan dan weêr voorkomen, namelijk dat de verdediger (vroeger aanvaller) om redenen van militair belang een groot deel der bevolking de stad doe verlaten, terwijl de aanvaller (vroeger verdediger), ofschoon het zijne eigene landgenooten geldt, dezen maatregel om gelijke redenen als vroeger golden, d. i. den tegenwoordigen verdediger te eerder tot overgave te noodzaken, zou behooren te beletten. Hoewel nu de belegeraar, zijn gevoel raadplegende — doch in strijd met het militair belang — den doortocht naar alle waarschijnlijkheid zal toestaan aan de eigen landgenooten, stellen de bepalingen van Bluntschli in de art. 47 en 45 het feit, dat men, om redenen van oorlogsnoodzaak, er toe medewerken, als belegeraar, om *de eigene landgenooten* des noods onder een vernielend bombardement te begraven, terwijl de verdediger de onnutte monden, behoorende tot *de tegenpartij*, niet tot elken prijs mag verwijderen, doch bij afwijzing op nieuw moet opnemen binnen de belegerde plaats. Zal dit niet, in plaats het einde van den oorlog te verhaasten, haat en wrok vermeederen? Hoe wreed het klinke, kunnen wij ons gevallen voorstellen, waarbij zoowel aanvaller als verdediger de stem der menschelijkheid voor dien van oorlogsnoodzaak zal moeten smoreu.

De heer BOOGAARD wenscht niet in het fond der zaak te treden, maar eenvoudig een paar opmerkingen te maken.

De heer Van der Aa zeide dat de heer Van Eck de stelling heeft geopperd: *dat het oorlogsrecht is een protest tegen de beschaving*. Ondanks de tegenspraak van den heer Van der Aa houdt spreker de juistheid der stelling staande. Wanneer men het oorlogsrecht wil beschrijven, moet men den oorlog als een noodzakelijk kwaad beschouwen.

Spreker gelooft ook dat het eene utopie is, om te beweren dat de oorlog geheel zal verdwijnen, maar dat de heer Van Eck, als humane stelling, geen onwaarheid heeft verkondigd.

De heer Van der Aa heeft beweerd, dat de oorlog niet slechts een noodzakelijk kwaad is; dat hij soms als eene noodige, wellicht nuttige zaak kan beschouwd worden. In dien zin, dat de oorlog strekt om den vrede te vestigen, is spreker het met hem eens. Maar wanneer de heer Van der Aa mocht bedoelen dat de oorlog onder andere ook nuttig is, omdat de meer beschaafde daar door met de minder beschaafde volken in aanraking komen, zoodat de oorlog in die gevallen kan strekken tot meerdere ontwikkeling van de laatsten, dan is spreker het met de stelling in dezen zin opgevat niet eens. Spreker acht den oorlog bepaaldelijk een *noodzakelijk kwaad*, en merkt daarbij op, dat nu tegenwoordig handel en nijverheid, telegraphie en stoomvaart de meer beschaafde volken zoo gemakkelijk in aanraking brengen met de minder beschaafde, zelfs tot de uiteinden der wereld, de oorlog niet *nutlig als middel van beschaving* genoemd kan worden. Uit een practisch oogpunt beschouwd, acht spreker alzoo den oorlog ook in de toekomst een onvermijdelijk iets, en omdat dit zoo is, moet ook de vaststelling van een *oorlogsrecht* als gewenscht worden beschouwd; doch niettemin verdient de uitspraak van den heer Van Eck, idealistisch opgevat, toejuiching.

De heer Van der Aa heeft o. a. ook de vraag gesteld, of de arbitrage aan vaste personen moet worden opgedragen. Spreker acht dit onmogelijk. De vraagstukken van volkenrechtelijken aard zijn zoo verschillend, dat men hunne beslechting niet steeds aan dezelfde personen kan opdragen. Overigens deelt spreker het gevoelen, dat voor *zekere* gevallen de arbitrage een hoogst wenschelijk middel zou zijn om den oorlog te voorkomen.

Spreker gelooft niet dat de heer Bredius in tegenspraak met zich zelve is, wanneer hij aan den eenen kant het stelsel van arbitrage voorstaat en aan den anderen eene *active* marine verlangt. Al wil men arbitrage aannemen, dan kan die toch in zekere gevallen een ijdele klank zijn, en moet men zich dus wapenen voor het geval dat verdediging van het land noodig wordt. Bovendien kan, vooral voor eene koloniale mogendheid, die in hare overzeesche bezittingen haar vlag vertoonen moet, het bezit van eene active marine met het omhelzen van het stelsel van arbitrage zeer goed samengaan.

De heer HUBRECHT wenscht niet onopgemerkt te laten voorbijgaan, wat de heer Van der Aa gezegd heeft over de positie der ambtenaren in het door den vijand bezette land. De heer Van der Aa meende dat men van het eerste tot het tweede ontwerp een grooten stap vooruit had gedaan door de bepaling: „de bevelhebber zal de ambtenaren tot dienstverrichting kunnen dwingen,” te vervangen door: „de ambtenaren zullen tot de voortzetting van hun dienst worden uitgenoodigd.”

Spreker gelooft dit ook, maar daardoor wordt de toestand der ambtenaren niet gemakkelijker. De heer Van der Aa vindt die bepaling zóó goed, dat hij zelfs door het wettig gezag den ambtenaren den last zou willen doen geven, om die uitnoodiging van den vijandelijken bevelhebber aan te nemen.

Spreker gelooft dat dit eenigszins te ver gaat, althans dat dit voor twee categoriën van ambtenaren niet zou moeten geschieden. In de eerste plaats heeft hij het oog op de ambtenaren bij de belastingen. Wanneer de ambtenaar zich ten dienste van den bevelhebber stelt, dan moet hij hem natuurlijkerwijs dienen alsof deze het wettig gezag is. Hij moet dus alle mogelijke inlichtingen geven. Men heeft bij de bespreking van het artikel Requisitiën en Contributiën gehoord, dat bevoegdheid tot uitschrijving daarvan aan den bevelhebber gegeven is. Nu gelooft spreker niet, dat men den vijand de uitvoering zijner taak gemakkelijk moet maken, en toch zou het bezit der gegevens voor de belastingheffing zijne administratie vergemakkelijken.

Er is spreker één voorbeeld in de wetgeving bekend, waarbij

de mogelijkheid wordt ondersteld, dat iemand, die niet de aangewezen belastingheffer is, toch de belasting moet heffen, namelijk als een waterschapsbestuur een werk niet wil uitvoeren, dat de Gedeputeerde Staten er aan opdragen. Dan zijn deze bevoegd de heffing voor dat werk te doen plaats hebben. De wetgever onderstelde de mogelijkheid dat het weerspannige polderbestuur de kohieren der omslagen niet ter dispositie zou willen stellen en hechte aan het bezit daarvan voor een goeden omslag zoo hoog gewicht, dat hij den bewaarder, die ze weigert af te geven, met gevangenisstraf bedreigt, welke straf bedreiging voor zoodanig delict éénig is in de wetgeving. Spreker meent dus, dat de ambtenaren der belastingen niet door het wettig gezag moeten worden uitgenoodigd zich ter dispositie van het vijandelijk gezag te stellen, maar integendeel aan deze behoort gezegd worden dat zij dat *niet* moeten doen.

De tweede categorie van ambtenaren, die waartoe spreker zelf de eer heeft te behooren, is die der ambtenaren van den waterstaat. Deze zijn uit den aard der zaak met den hydrographischen toestand van het land bekend. De vijand zal vrij goed op de hoogte zijn van het stellen der inundatiën, maar toch niet zoo volkomen als diegenen, die daar van nabij mede bekend zijn. Hij zal zich dus bij het doorsteken van dijken of het openen van sluizen niet altijd rekenschap kunnen geven van alle daaruit voortvloeiende gevolgen; maar heeft hij nu de ambtenaren van den waterstaat ter dispositie, dan verneemt hij wat hij moet weten, niet alleen voor het verwoesten van het land, maar ook voor het aftappen der inundatiën. Spreker acht het dus misschien voor de gemeente-ambtenaren, maar niet voor alle rijks-ambtenaren goed, dat zij ter beschikking van den vijand worden gesteld.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA. Bij het beantwoorden der verschillende sprekers begin ik met den heer Boogaard, die, hoezeer bewerende, dat hij slechts enkele ondergeschikte punten zou behandelen, juist de eenige was, die de hoofdbeginselen over oorlog en oorlogsrecht ter sprake bracht. Het is mij des te aangener met dien spreker in debat te treden, omdat, zoo ik als burger op iets sterker wijze dan gewoonlijk geschiedt, het noodige en zelfs gedeel-

telijk het nuttige van den oorlog verdedigde, het een gelukkig en eigenaardig verschijnsel is, dat een militair optreedt, om de tegenovergestelde zijde der quaestie in het licht te stellen. Op die wijze mag men verwachten, dat de gewenschte overeenstemming omtrent deze gewichtige aangelegenheid het best bereikt wordt.

Tot nadere toelichting mijner zoo straks geuite denkbeelden zij het mij nu vergund, nogmaals uiteen te zetten, in hoever er volgens mijne innige overtuiging gevallen zijn, waarin de oorlog meer is dan een noodzakelijk kwaad. Ofschoon het vreedzaam volkenverkeer de regel is en hoe langer hoe meer de regel moet worden, is toch het nut van den oorlog te verdedigen, omdat het in het algemeen wenschelijk is, dat er verschillende staten bestaan, die volgens onze historische ervaring in den regel niet zonder oorlogen ontstaan en ten onder gaan. Buiten Europa is oorlog gewis een middel van beschaving, wanneer beschaafde staten in hunne koloniën onbeschaafde volken met oorlogsgeweld aan hun gezag onderwerpen. Bij mijne vorige rede had ik echter minder het oog op de koloniale geschiedenis, dan wel op de Europeesche toestanden van onzen tijd. Het Weener Congres had de onderlinge verhouding der staten van ons werelddeel op hoogst willekeurige wijze geregeld, zonder acht te slaan op de werkelijke behoeften der volken. Duitschland en Italië bijvoorbeeld waren verdeeld in een aantal staten en staatjes, wier onderdanen allen dezelfde taal spraken, en in wier bewustzijn vooral door de onderdrukking van Napoleon het nationaliteitsgevoel, het gevoel, dat zij één volk uitmaakten, ontwaakt was. De steeds toenemende ontevredenheid over die ongezonde statenvorming en dit onbevredigd nationaliteitsgevoel heeft in 1848 geleid tot verschillende opstanden, die toen niet geslaagd zijn en niet geleid hebben tot een eigenlijken oorlog tusschen zelfstandige staten, met uitzondering alleen van den bekenden oorlog van het kleine Sardinië tegen het oppermachtige Oostenrijk, waarbij Sardinië optrad als de drager van het Italiaansch nationaliteitsgevoel. Aan deze volksbehoefte is thans bevrediging geschonken door de oorlogen van 1859, 1866 en 1870. Men kan daarom zeggen, dat deze oorlogen in zoover nuttig werkten, dat daardoor aan eene duidelijk gebleken volksbehoefte voldaan is en dat de statenvorming, die daaruit

ontstaan is, meer waarborgen geeft voor een duurzamen vrede dan de te voren bestaande ongezonde politieke toestand.

Wanneer natiën door aanhoudenden partijstrijd het besef hunner volkseenheid geheel uit het oog verliezen en hunne plichten ter verdediging van hun onafhankelijk volksbestaan ten eenemale verzuimen; wanneer staten in zoodanig inwendig verval geraken, dat daaruit een voortdurende staat van regeeringloosheid voortspruit, dan wordt het eindelijk noodzakelijk, dat de naburige staten ingrijpen, om vrede en rust te scheppen. Waarschijnlijk hebben wij allen op de schoolbanken geleerd, dat de verdeeling van Polen in 't laatst der vorige eeuw een groot onrecht was, maar bij het licht, door latere geschiedkundige onderzoekingen ontstoken, blijkt duidelijk, dat Polen sinds lang in zoodanigen staat van verval en ontbinding verkeerde, dat deze natie al de gegevens miste, om als onafhankelijk volk te blijven voortbestaan. Toen dus eindelijk de catastrofe van Polens ondergang aanbrak, was het inderdaad een geluk, dat de belendende staten zich onderling verstonden over de verdeeling van dit onbeheerde land en zoodoende bloedige oorlogen tusschen hen zelve voorkwamen. Iets dergelijks beleven wij nu met den zieken man van Europa. De inwendige toestand van Europeesch Turkije is eene voortdurende bedreiging der rust van Europa, die eindelijk onhoudbaar wordt. Daarom ware het te wenschen, dat de Europeesche mogendheden Turkije bij tractaat op vreedzame wijze verdeelden, maar gelukt dit niet, dan is het veel beter dat daarover een groote en bloedige oorlog ontstaat, dan dat het eindeloos voortduren dier reddelooze anarchie nog langer de vreedzame ontwikkeling van dit vruchtbaar land tegenhoudt.

De heer Boogaard vond ook de uitdrukking „dat het oorlogsrecht een protest tegen de beschaving was” niet zoo onjuist. Zoo als ik reeds in mijne vorige rede te kennen gaf, begrijp ik zeer goed, dat mijne beschouwing over den oorlog niet algemeen gedeeld wordt; maar al plaats ik mij op het standpunt dergenen, die den oorlog een gruwel noemen, die niet moest kunnen bestaan, dan moet men toch, om practisch te zijn, wenschen, dat de oorlog gevoerd worde op de minst barbaarsche wijze, en vooral zóó, dat er zoo weinig mogelijk verbittering achterblijve tusschen de strijdvoerende volken. Wanneer een statenoorlog eens in een volksoorlog

ontaardt, dan geeft dit aanleiding tot groote verbittering, die gedurende langen tijd niet is uitgewerkt en misschien tot zeer nadeelige gevolgen en tot een nieuwen oorlog leiden zal. Het duidelijkste bewijs hiervan is de laatste oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland en de hevige dorst naar wraak, die daaruit nog lang bij de Franschen bestaan zal. Daarentegen is er in den laatsten tijd een merkwaardige oorlog gevoerd, die na het sluiten van den vrede geen wrok hoegenaamd bij de onderliggende partij achterliet en dan ook, om zoo te zeggen, het eigenlijke volk ongedeerd liet. Ik bedoel den oorlog tusschen Pruisen en Oostenrijk in 1866. De ware oorzaak en het erkende doel van dien oorlog raakte alleen de hogere politiek. De Deutsche Bond was in 1815 op zeer zonderlinge wijze ingericht, zoodat daaruit een voortdurende tweespalt tusschen de beide hoofdstaten, Oostenrijk en Pruisen, ontstaan moest. De oorlog van 1866 was alleen een strijd om de hegemonie in Duitschland; Oostenrijk heeft dien strijd verloren en zijne suprematie over Duitschland geheel mochten opgeven, zoodat het met al zijne staten uit Duitschland getreden is. Wat is nu in Oostenrijk het gevoel geweest over dien oorlog, zoo al niet bij de hofkringen en het leger, dan toch bij het groote publiek? Ik kan dit niet beter aantonen, dan door de mededeeling eener reisontmoeting, nauwelijks twee jaren na dien oorlog. In Moravië zat ik met een rijk industrieel uit dat gewest in den spoor-trein, die het oorlogsterrein doorsneed, en zoo kwam het gesprek op den oorlog en waagde ik na een poos schuchter de opmerking, dat die oorlog, naar het mij toescheen, voor 's lands toekomst nog zoo ongelukkig niet geweest was, waarop de Moraviër antwoordde: „Ach Gott, bei uns wird's nie gut, bis wir tüchtig auf den Kopf gehabt haben.“ Dat was het oordeel van een der beschaafde onderdanen van den onderliggenden staat, waaruit duidelijk het gevoel sprak van een individu, die zeer verheugd is, dat eene hevige ziekte hem verlost heeft van allerlei corrupties, die doorgaans zijn levensgeluk vergalden. Opmerkelijk is het ook, dat Oostenrijk zoo in dezen oorlog als reeds vroeger in dien van 1859, belangrijke gewesten aan Italië moest afstaan, en dat niemand daar thans de herwinning dier rijke provinciën begeert. Dit schijnbaar zonderling verschijnsel is inderdaad zeer

verklaarbaar, wanneer men bedenkt, dat de bevolking van Lombardije en Venetië reeds lang de vereeniging met Italië wenschte, zoodat Oostenrijk die bevolking op allerlei wijzen moest ontzien, en tevens door een talrijk bezettingsleger in toom moest houden. In oeconomisch opzicht was dus het verlies van het Lombardijisch Venetiaansch Koninkrijk voor Oostenrijk een aanwinst, terwijl de militaire kracht van dien staat daardoor inderdaad vooruitging. Hoeveel noodlottiger is daarentegen het verlies van Elzas-Lotharingen voor Frankrijk, dat uit die gewesten niets dan voordeel trok en wier bevolking slechts noode van Frankrijk gescheiden werd. Dat Duitschland in weerwil daarvan den afstand dier landstreek begeerde, is uit een politiek oogpunt alleen te verdedigen door de niet geheel ongegronde verwachting, dat deze oorspronkelijk Duitsche bevolking, wier volkstaal nog altijd het Duitsch is, zich na een niet al te lang tijdsverloop met de hereeniging bij het aloude Duitsche vaderland verzoenen zal.

Ik kom thans tot de opmerkingen van den heer De Bas. Deed het mij veel genoegen, dat hij in mijne rede een aanleiding vond, om een lans te breken voor den ook door mij gewenschten algemeenen weerplicht, ongaarne zag ik, dat hij op oorlogsgebied nog hecht aan de verouderde afschrikkings-theorie. Evenals de meest bevoegde deskundigen in het gewone strafrecht die theorie verwerpen, leert de geschiedenis, dat de grootte der kriegsrampen niet tot vermindering der oorlogen strekt. In mijn vorige rede zeide ik reeds, dat het doel van iederen oorlog zijn moet: het verkrijgen van een goeden en duurzamen vrede. Daarentegen moet men alle barbaarschheden en wreedheden, alle grepen in het gewone recht, die niet rechtstreeks noodig zijn en niet leiden tot het einddoel van den oorlog, vermijden. Onder maatregelen, die nagelaten moeten worden, behooren dus ook de oorlogsschattingen. De heer De Bas meent, dat die haar nut kunnen hebben, omdat zij het volk meer naar den vrede zullen doen wenschen. Men lette echter op hetgeen in den laatsten oorlog gezien is. De Duitschers hebben een groot gedeelte van Frankrijk bezet, maar ruw gerekend was dat nog geen vijfde van het geheele Frankrijk. In dat bezette gedeelte hebben zij oorlogsschattingen geheven, maar de voortzetting van den strijd ging

uit van de bewoners van het onbezette gedeelte, die niets van de oorlogsschatting te lijden hadden. Een bezadigd Franschman uit het gedeelte, waar de Duitschers geweest waren, verklaarde mij eens: „Ik wenschte, dat die levenmakers uit het Zuiden den oorlog gezien hadden, dan zouden zij wel anders over het sluiten van vrede hebben geoordeeld.” In den regel wordt nu een geheel land niet door den vijand bezet en de oorlogsschattingen helpen dus niet om den weerstand te breken, daar deze uitgaat van het gouvernement, dat gevestigd is in het niet bezette gedeelte.

De heer De Bas wenschte ook, dat de kaapvaart vervangen worde door snelvarende oorlogsstoomers, en vindt het zoo goed, dat men met zulke kruisers angst en schrik onder de bevolking der kust verspreidt, hetgeen dan zou medewerken tot het spoedig sluiten van den vrede. Ook dit zou eveneens niet veel baten, daar de bevolking van kustdorpen en kleinere steden op de stemming van het geheele land weinig invloed uitoefent, terwijl enkele kruisers tegen aanzienlijke handelsteden weinig uitrichten kunnen, ook al zijn die onversterkt. Mijs inziens moet de oorlog geleid worden met een bepaald doel, evenals een schaakspel. Iedere krijgsoperatie moet, evenals iedere zet van een goed schaakspeler, strekken tot bevordering van het einddoel. Ofschoon het mogelijk is, dat een legercorps een gedeelte van het land intrekt, terwijl het later blijkt, dat dit zonder nut is geweest, zoo behoort toch in het algemeen aan iedere oorlogshandeling een doel ten grondslag te liggen, en dient men te voren te berekenen, of die nuttig kan zijn. Laat mij dit uit de laatste oorlogen met een paar voorbeelden ophelderen. In den Krimoorlog hebben de Fransche en Engelsche vloten Bomarsund ingenomen, eene operatie, die wel geen invloed op den loop des oorlogs had, maar dien had kunnen hebben, omdat daardoor een belangrijke vesting vernield werd. Geheele afkeuring verdient het daarentegen, dat de Engelsche vloot in dienzelfden oorlog zoovele open visschersplaatsjes langs de kust van Finland en de Witte zee beschoten heeft. Men bracht daar vernieling te weeg, zonder iets tot het doel van den oorlog bij te dragen. Daartegenover stelle men het gedrag der Franschen in den laatsten oorlog. Het plan was, dat de Fransche zeemacht

zou voorzien worden van een landingscorps, dat in het noorden van Duitschland eene krachtige afleiding had kunnen bewerken, wanneer men daar belangrijke punten bezette. Toen het echter bij het begin van den oorlog bleek, dat dit landingscorps niet kon ingescheept worden en de vloot dus vertrok zonder landings-troepen, heeft de vlootvoogd, waar hij volgens zijne opvatting geen eigenlijke krijgsooperatiën kon verrichten, zich volkomen terecht niet laten verlokken, om hier of daar eene open kustplaats te beschieten, hetgeen zonder eenig nut zou geweest zijn, daar men geen troepen had, om ze te bezetten. Dit zou eene wreede handeling geweest zijn, die tot niets leiden kon en die daarom afkeuring verdient.

De heer De Bas heeft bovendien eenige aanmerkingen gemaakt op de laatste uitgave van Bluntschli. Het door hem geciteerde artikel luidt in den Duitschen tekst aldus: „Wenn die Kriegsgewalt feindliches Gebiet in der Absicht besetzt, dasselbe zu behalten, ist sie dennoch während des Krieges nur zu provisorischen Verordnungen berechtigt. Aber sie hat nun die Macht und unter der Voraussetzung, das die Umbildung des Rechtes geschichtlich begründet ist, auch das Recht zu den Maszregeln, welche diese Rechtsentwicklung von Hindernissen bewahren und fördern.“ De laatste zinsnede vooral is echt Duitsch en bijna in geene andere taal over te zetten. Hieruit zou men reeds mogen opmaken, dat ze eigenlijk niet deugt. Men herinnert zich de anecdote, dat Heine beproefd heeft, de filosofie van Hegel in het Fransch te vertalen, maar toen hij die filosofie overgebracht had in het klare, heldere Fransch, begreep hij eerst, dat deze vroeger door hem zoo hoog geprezen wijsbegeerte inderdaad eene dwaasheid was, zoodat hij zijne vertaling in het vuur wierp. Zonder dat ik nu wil optreden als absoluut verdediger van al, wat Bluntschli in zijn *Kriegsrecht* voorschrijft, geloof ik toch, dat als men goed overdenkt, wat die Duitsche phrase: *geschichtliche Rechtsumbildung* in eenvoudig Hollandsch beteekent, er nog wel iets voor te zeggen is. Bluntschli doelt er blijkbaar op, dat Duitschland den Elzas bezettende, terstond maatregelen nemen mocht, om het door de Fransche regeering zoo verwaarloosde onderricht in de Duitsche volkstaal te bevorderen. Evenzeer mag een veroveraar mijns inziens de wets-

bepalingen opheffen, die de uitoefening van een bepaalde godsdienst verbieden of belemmeren. Taal- en godsdienstdwang is in onze dagen zoo afkeurenswaard, dat een ingrijpen in dat opzicht verdedigbaar is en, zou ik zeggen, zelfs valt onder den regel van het ontwerp der Conferentie te Brussel, dat het bezettingsleger zich moet houden aan de bestaande wetten en die alleen bij *bepaalde noodzakelijkheid* mag veranderen.

Mij thans wendende tot de bezwaren van den heer Hubrecht, kan ik mij niet vereenigen met zijne meening, dat de gemeenteambtenaren alleen in hunne betrekking moeten blijven, maar dat dit onmogelijk is voor de ambtenaren van de belastingen en van den waterstaat. Hoe stel ik mij den toestand voor, als de vijand een deel van ons grondgebied bezet? Volgens het ontwerp der Conferentie van Brussel mag het bezettingsleger de bestaande belastingen blijven heffen, maar zou ik het zeer wenschelijk achten, dat daarentegen geen oorlogscontributies geheven mochten worden. De veroveraar moet door die belastingen voorzien in het geregeld bestuur van het bezette land, zooals dit vóór de bezetting gebruikelijk was. De positie van de ambtenaars der belastingen wordt dan eenvoudig deze — ik zou zelfs wenschen, dat hun dit bij instructie door het wettig gezag des lands wierd voorgeschreven — dat de betaalmeesters en de ontvangers het in kas aanwezige geld zoo spoedig mogelijk vóór den inval van den vijand moeten verzenden naar het centrum van den staat, en dat na den inval de kohieren aan den veroveraar moeten gegeven worden, om te voorkomen, dat meer belasting geheven wordt gedurende de bezetting dan anders het geval zou zijn.

Wat de ambtenaren van den waterstaat betreft, meent de heer Hubrecht, dat die toch aan den veroveraar de inundatie-middelen niet kunnen aanwijzen. Ik zou de vraag eenigszins anders stellen. Wat is, bij bezetting van Overijsel en Gelderland door den vijand, allereerst de taak van onze provinciale ingenieurs? Te zorgen voor de dijken, die de rivieren omzoomen. Gesteld nu, dat de bezetting plaats heeft in den winter, in den tijd van het meeste dijkgevaar, is dan niet juist de deskundige ingenieur de man, die te zorgen heeft voor den gewonen plicht van den waterstaat, dat de dijken niet doorbreken, hetgeen noch voor den

wettigen staat noch voor den veroveraar wenschelijk zou zijn?

Wil nu echter de veroveraar hem gebruiken, om inundatiën te stellen of overstromingen teweeg te brengen, die nadeelig kunnen zijn voor het vaderland, wat is dan nuttiger: dat de ingenieur weggegaan, of dat hij op zijne post gebleven zij? Is hij er niet, dan zal de veroveraar geheel naar willekeur handelen, maar is hij gebleven, dan is hem de moeilijke, maar eervolle taak opgedragen, den veroveraar zulke schrikbeelden van het dreigende gevaar voor te houden, dat deze, alleen uit vrees voor de door hem te verwekken rampen, er niet toe zal durven overgaan.

De heer DE CASEMBROOT zegt, dat er, als men de heldere en schoone rede van den heer Van der Aa heeft gehoord, moed noodig is, om tegenwerpingen te maken, zonder de zaak vooraf behoorlijk bestudeerd te hebben. Hij heeft den tijd niet gehad, om zich voor te bereiden, maar zal evenwel kortelijk twee punten bespreken, die niet geheel met zijne zienswijze overeenkomen.

Vooraf echter moet hij de verklaring afleggen, dat hij niet behoort tot degenen, die de resultaten der Conferentie van Brussel onverdeeld hebben toegejuicht. Hij vreest te veel, dat de groote mogendheden *la part du lion* zullen nemen en de zaak ten nadeele der kleinere staten zal uitloopen. Het is voorzeker een nadeel voor dengenen die zich moet verdedigen, dat de vijand de mate van den weerstand, dien hij zal ontmoeten, gemakkelijk vooruit kan berekenen, en daaronder is in de eerste plaats te rangschikken de bepaling, in hoever ingezetenen van het aangevallen rijk beschouwd worden als wettige tegenstanders. De heer Van der Aa heeft partij getrokken voor de handelwijze der Duitschers tegenover de Fransche francs-tireurs; spreker daarentegen heeft nooit kunnen begrijpen, dat het met eenig recht overeen te brengen was, dat niet iedereen op zijne manier en volgens zijn begrip den vaderlandschen bodem en zijn particulier eigendom zou mogen verdedigen. Dat men zich alles moet getroosten, zich alles moet laten ontnemen, zijne have en goed moet zien vernielen, en dat men dan, omdat men niet tot een geregeld armee-corps behoort, niet gerechtigd zou zijn zich te wreken, dat strijdt met het gevoel van een mensch. Het behoort tot de utopiën van welken

aanvaller ook, om te zeggen: Wij zullen alleen staan tegenover geregelde troepen. In ons kleine land, waar het reeds zoo moeilijk is een geregeld corps te formeeren, zou ieder inwoner genoodzaakt zijn elke gelegenheid, die zich mocht voordoen om den vijand afbreuk te doen, ongebruikt te laten. Onze geschiedenis leert daarentegen, welk voordeel particuliere ondernemingen, waarbij de grootste heldenmoed betoond werd, aan de algemeene zaak hebben bewezen. Tijdens den Franschen oorlog was spreker belast met eene ambulance, niet ver van het ongelukkige dorp Bazeilles. Dat dorp had zich manmoedig verdedigd tegen de invallen der Duitschers, maar omdat die verdediging niet was geleverd door geregelde troepen, werd het dorp verwoest en verbrand. Die gebeurtenis bracht toen overal, en wellicht ook bij velen in het Duitsehe leger, een zeer nadeeligen indruk te weeg.

De heer Van der Aa keurt het goed, dat de Fransche Marine, omdat zij geen landingstroepen bezat om te ontschepen, zich onthouden heeft van aanvallen op de kusten. Spreker kan dit gevoelen niet deelen. Ofschoon spreker den meesten eerbied heeft voor den moed, de dapperheid en de kunde der Fransche Marine, geloofst hij toch, dat zij hier niet beantwoordt aan hare verplichting. Wanneer het een Amerikaansche vloot geweest ware, zou b. v. de haven van Kiel niet onaangeroerd gebleven zijn. Het is waar, die haven was met torpédo's versperd, maar toch had de Amerikaansche Marine in dergelijk geval alles aangewend om den vijand afbreuk te doen, zooals wij zulks beleefd hebben in den laatsten Amerikaanschen oorlog. Wat beteekent eene Marine, wanneer zij in een gegeven oogenblik zelfs niet het onmogelijke beproeft? En welke zou de indruk geweest zijn wanneer Kiel ware genomen of verwoest, wanneer dáár de Fransche vlag ware geheschen? Welken moreelen indruk zou dit op de verdediging der Franschen in hun eigen land hebben teweeggebracht? Zoodanige daad zou juist op dat oogenblik tot opwekking van het moreel van het ongelukkige Frankrijk de beste resultaten hebben opgeleverd.

De heer Van der Aa heeft ook een woord gezegd over handelingen, die niet met het algemeene doel overeenstemmen en daarom onnoodig waren. Daarbij wees hij op daden van kruisers. Het

zou zeer te bejammeren zijn, wanneer wij nevens ons gepantserd materieel tot verdediging onzer kusten ook niet de noodige kruisers bezaten om den tegenstander in zijn handel zooveel mogelijk afbreuk te doen. Spreker acht het onmogelijk om vooraf te bepalen hoe die kruisers afbreuk moeten doen. Dat dient overgelaten te worden aan de kommandeerende officieren. Spreker hoopt, dat wij zullen voortgaan op den ingeslagen weg; dat wij onze havens en kusten, hoeveel het ook kosten moge, met gepantserd materieel, dat daartoe onmisbaar is, zullen verdedigen, en steeds voorzien zullen zijn van de noodige kruisers om bondgenooten te kunnen zijn van andere natiën, of om krachtig afbreuk te kunnen doen aan onze vijanden.

Ten slotte zegt spreker, dat hij niet de minste bedoeling heeft gehad om op de Fransche Marine een blaam te werpen, maar dat hij in het algemeen slechts heeft willen zeggen, dat het een zegen voor Frankrijk zou geweest zijn, indien het toenmalig Gouvernement de Marine meer actief had doen optreden.

De heer DE BAS wenscht, tegenover hetgeen de heer Van der Aa nader sprak, er op te wijzen, dat de strekking van zijn betoog bedoelde, aan te duiden, dat de volkenrechtelijke beginselen en de wetten van het oorlogsrecht niet te veel in philanthropischen zin mogen ontfaan. De heer Van der Aa heeft sprekers opmerking betreffende heffingen op de kust beantwoord met het argument van „beschieting van weerloozen.” Spreker is zeker afkeerig, zoo iets te willen aanprijzen; tegen het schieten op weerloozen zou hij ernstig protest aantekenen. Intusschen hoorde men den schout-bij-nacht De Casembroot, een deskundige, zeggen, dat ook hij den kruiseroorlog, met al hetgeen daaraan onvermijdelijk verbonden is, toejuicht; spreker vermeent, dat oorlogsheffingen daarbij veelvuldig zullen voorkomen en niet kunnen worden verboden.

Spreker vraagt, met een voorbeeld uit den laatsten tijd, enkel om duidelijk te maken, dat overdreven philanthropie tot heillooze gevolgen dreigt te leiden: hoedanig thans het oordeel over Bazaine wel zou zijn, wanneer hij, des noods met opoffering van duizenden vreedzame burgers, Metz eene maand, mogelijk slechts veertien dagen langer hadde verdedigd? Hij zou daarbij zeker dui-

zenden hebben ten offer gebracht; maar even zeker is het, dat hij niet, van landverraad verdacht, zou hebben terecht gestaan; nog meer, dat waarschijnlijk de ondernemingen, toen reeds zuidwaarts in Frankrijk begonnen, het Loire-leger tot grooter succes zouden hebben geleid, dan nu Bazaine ontijdig den weerstand te Metz opgaf. Spreker resumeert dus, dat internationale volkenrechtelijke beginselen zeker behooren te worden in acht genomen; dat het wenschelijk zij te kunnen steunen op beperkingen, als reeds te Parijs, te Washington en te Geneve aangenomen, thaus weder te St. Petersburg en te Brussel ontworpen tot verzachting der rampen van den oorlog; — doch hij betwijfelt ernstig, óf die bepalingen zoover zouden moeten gaan, dat ten slotte de middelen om spoedig tot een duurzamen vrede te geraken, door overdreven philantropische beschouwingen worden verlamd.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA. Het zij mij vergund, kortelijk iets te antwoorden op de opmerkingen der beide laatste sprekers, en wel vooreerst, over hetgeen de heer De Casembroot ten slotte zeide over de houding der Fransche marine in den laatsten oorlog. Wel beschouwd, geloof ik, dat aangaande dit punt tusschen ons geen groot verschil bestaat. Onbevoegd om te oordeelen over eene geheel strategische quaestie, liet ik de vraag in het midden, of de Fransche marine zonder landingstroepen evenwel met die groote scheepsmacht in de Noord- of Oostzee geene belangrijke krijgsoperatiën had kunnen verrichten. Gaarne geloof ik op autoriteit van den schout-bij-nacht, dat meer voortvarende zeelieden de haven van Kiel hadden kunnen innemen; doch ik moet opmerken, dat Kiel eene gewichtige vesting is en dat, wanneer de bezetting daarvan gelukt ware, het eene allerbelangrijkste krijgsoperatie zou geweest zijn. Nu mag men ongetwijfeld zulk eene operatie beproeven, in weerwil dat zij mislukken kan, maar wat ik straks goedkeurde, was dit, dat de Fransche marine, toen zij, te recht of ten onrechte, zich niet in staat achtte, belangrijke krijgsoperatiën te ondernemen, den wrok over haar onmacht niet koelde door het platschieten van een paar onverdedigde kustplaatsen, en dit zal zeker de heer De Casembroot eveneens goedkeuren.

De heer De Bas waarschuwde tegen al te groote philantropie

in den oorlog. Hij wees op het voordeel van Bazaine en meende, wanneer deze Metz een maand langer gehouden had, dat dit van grooten invloed op den loop van den laatsten oorlog zou zijn geweest. Dit kan toegegeven worden, maar is het niet historisch uitgemaakt, dat er, op het oogenblik, toen Bazaine Metz overgaf, niets anders te doen was? Er was geen cten meer voor de troepen. De aanmerking, die men te recht op Bazaine kan maken, is deze: of hij, gedurende den tijd der bezetting van Metz en vóór dat de levensmiddelen opgebruikt waren, met zijn ontzachtelijk leger niet wat meer had kunnen verrichten, en of niet van den aanvang der insluiting af had moeten gezorgd worden, dat de levensmiddelen langer strekten? Maar toen deze verbruikt waren, kon hij niets anders doen; de quaestie der philanthropie was daar niet bij betrokken, want uitgehongerde troepen kunnen toch niet vechten.

De heer De Casembroot behoort nog steeds tot degenen, die eenigszins bevreesd zijn voor het doel der Conferentie van Brussel en acht haar ontwerp het meest in het voordeel der groote mogendheden. Volgens hem zou ik de houding der Duitschers tegenover de *francs-tireurs* goedgekeurd hebben; dat deed ik volstrekt niet, maar men moet wèl onderscheiden. De heer De Casembroot heeft gevraagd, of men het in den burger, die zich zijne have en goed ziet ontnemen, mag afkeuren, dat hij zich verdedigt en daartegen verzet? Neen, maar in de tegenwoordige oorlogen is er in die deelen van het land, waar niet rechtstreeks gevochten wordt, zoo heel veel sprake niet van ontneming van have en goed, en bij de quaestie, zoo als spreker die straks behandeld heeft, moet men wel overwegen, wat het verstand vordert. Gesteld dat iemand, dien men overigens voor een man van moed houdt, een afgelegen buiten bewoont en toevallig tehuis komende, daar eene gewapende rooverbende van tien of twintig man ontdekt, dan is dat eene zeer onaangename verrassing; maar is hij op dat oogenblik alleen, misschien ongewapend, dan houd ik eene poging, om zich te verzetten, voor hoogst onverstandig, en acht ik het beter, dat hij zich tijdelijk schuil houde, om des te zekerder de latere aanhouding der roovers te bevorderen. Zoo moet men ook overwegen, dat bij vijandelijke bezetting van een

deel des lands, hoe onaangenaam dit ook voor de inwoners zij, het verraderlijk overvallen van vijandelijke soldaten in den regel veel meer moord en doodslag onder die bewoners veroorzaakt, dan zij er het vijandelijke leger schade mede doen.

Al worden de bepalingen der Brusselsche Conferentie aangenomen, dan zijn daardoor francs-tireurs niet geheel uitgesloten, want zij hadden een soort van uitrusting. Ook wil ik de daden der Duitschers, die afkeuring verdienen, niet vergoelijken, zooals de vernieling van het dorp Fontenay, toen francs-tireurs de daarbij gelegen spoorwegbrug hadden doen springen. Dat dit geschied kon, was de schuld der Duitschers, die dit belangrijk punt niet behoorlijk bezet hadden; om voor dat verzuim eene vreedzame bevolking te doen boeten, verdient ten hoogste afkeuring, evenals het plaatsen van aanzienlijke notabelen op locomotieven en andere représaille-maatregelen van het Deutsche leger, die inderdaad eene beschaafde oorlogvoering ontsieren. Mijn betoog had vooral deze strekking, dat de onderliggende partij van hare zijde door een meest voor het vaderland onnutten guerilla-oorlog geen gruwelijke represailles moet uitlokken.

De VOORZITTER bedankt den heer Robidé van der Aa voor zijne belangrijke bijdrage en de andere sprekers voor hun deelnemen aan het debat, en sluit daarna de discussie en de vergadering ten elf ure.

Namens het Bestuur:

De Secretaris,

F. E. L. A. ABEL.